

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

“ ” 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за освітньою програмою Податкова та митна справа
за темою:
«Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні»

Виконавець:

студент 42 групи ФФБС

Куруч Микола Сергійович
(прізвище, ім'я, по батькові) _____ /підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Волохова Ірина Семенівна
(прізвище, ім'я, по батькові) _____ /підпис/

ОДЕСА 2024

АНОТАЦІЯ

Куруч М.С. «Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні»

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за освітньою програмою «Податкова та митна справа». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2024.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти розвитку прибуткового податку, його економічний зміст та значення в системі державних доходів. Досліджується еволюція прибуткового оподаткування в різних країнах та сучасний механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні.

Проаналізовано сучасний стан податкової системи України, ефективність стягнення податку на доходи фізичних осіб, та його вплив на фінансову стабільність та соціальну справедливість. Проведено оцінку надходжень податку до зведеного та місцевих бюджетів України.

Запропоновано удосконалення механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб, оптимізація податкових процедур, зменшення податкового навантаження на платників, та адаптація кращих зарубіжних практик для підвищення ефективності податкової системи України.

Обсяг роботи складає 75 сторінок, 46 бібліографічних найменування. В даній роботі зустрічаються 18 таблиць та 15 рисунків

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, прибуткове оподаткування, економічний зміст податків, механізм стягнення податків, податкова система України, фискальна ефективність, державні доходи.

ANNOTATION

Kuruch M.S. "Taxation of personal income in Ukraine"

Qualification work for a bachelor's degree in specialty 072 "Finance, banking and insurance"

under the educational program "Taxation and Customs." - Odesa National Economic University - Odesa, 2024.

The paper examines the theoretical aspects of the development of income tax, its economic content and importance in the system of state revenues. The evolution of income taxation in different countries and the current mechanism of collecting personal income tax in Ukraine are studied.

The current state of the tax system of Ukraine, the effectiveness of personal income tax collection, and its impact on financial stability and social justice are analyzed. The author estimates the tax revenues to the consolidated and local budgets of Ukraine.

The author proposes to improve the mechanism of personal income tax collection, optimize tax procedures, reduce the tax burden on taxpayers, and adapt the best foreign practices to improve the efficiency of the tax system of Ukraine.

The volume of the work is 75 pages, 46 bibliographic references. This work contains 18 tables and 15 figures

Keywords: personal income tax, income taxation, economic content of taxes, tax collection mechanism, tax system of Ukraine, fiscal efficiency, public revenues.

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Еволюція і розвиток прибуткового податку з громадян.....	7
1.2. Економічний зміст та значення податку на доходи фізичних осіб.....	15
1.3. Діючий механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні.....	21
РОЗДІЛ 2 ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	27
2.1. Моніторинг надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України.....	27
2.2. Формування доходів місцевих бюджетів України за рахунок податку на доходів фізичних осіб	36
2.3. Аналіз ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні	43
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТЯГНЕННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	47
3.1. Сучасний світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб.....	47
3.2. Перспективи удосконалення механізму адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні.....	55
ВИСНОВКИ.. ..	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Для виконання своїх функцій будь-яка держава потребує фінансових ресурсів, які акумулюються в бюджеті. Ці ресурси надходять як з власних джерел держави, так і від податків, які сплачують юридичні та фізичні особи зі своїх доходів.

У кожній країні громадяни повинні віддавати частину своїх доходів для забезпечення потреб держави. Рівень розвитку держави та її інституцій можна оцінити за ефективністю методів збору та передачі цих коштів до державного бюджету. Наразі, податок на доходи фізичних осіб займає одне з провідних місць серед податкових надходжень до зведеного бюджету України, поступаючись лише ПДВ.

Ефективна податкова система потребує розвитку теорії оподаткування, особливо в частині дослідження окремих видів податків та їхнього зв'язку з економічним та політичним розвитком. Оподаткування доходів фізичних осіб є ключовим елементом фінансової системи держави, відіграючи важливу роль у наповненні бюджету. Це робить дане дослідження дуже актуальним. Податок на доходи фізичних осіб, який забезпечує значні надходження до бюджету, закріплений за місцевими бюджетами, що є основою для формування бюджетів міст, сіл та селищ.

Багато українських вчених, таких як В. Андрущенко, О. Васирик, А. Гальчинський, П. Даниленко та інші, присвятили свої роботи аналізу та оцінці оподаткування доходів фізичних осіб. У їхніх роботах розглядаються як теоретичні, так і практичні аспекти оподаткування доходів фізичних осіб. Проте повна оцінка ефективності цього оподаткування для платників податків, податкової служби та держави ще не надана.

Метою цієї дипломної роботи є дослідження особливостей оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, вивчення зарубіжного

досвіду сплати цього податку, а також розробка пропозицій щодо удосконалення механізму його стягнення.

Завдання роботи включають:

- Дослідження еволюції і розвитку прибуткового податку з громадян;
- Визначення економічного змісту та значення податку на доходи фізичних осіб;
- Аналіз чинного механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні;
- Моніторинг надходжень податку на доходи фізичних осіб до зведеного та місцевих бюджетів України;
- Оцінка ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні;
- Вивчення зарубіжного досвіду оподаткування доходів фізичних осіб;
- Розробка пропозицій щодо удосконалення механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні;
- Пропозиції щодо гармонізації податкового перерозподілу доходів фізичних осіб.

Об'єктом дослідження є процес оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні положення щодо цього процесу.

Інформаційна база дослідження включає теоретичні та практичні роботи українських і зарубіжних вчених, постанови Кабінету Міністрів України, закони про державний бюджет, Бюджетний та Податковий кодекси України, інструкції щодо оподаткування доходів фізичних осіб, звітні дані Державної казначейської служби та інші джерела.

Методи дослідження включають аналіз різних показників, що впливають на надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету,

визначення факторів впливу, статистичні порівняння, графічне зображення планових та фактичних показників, порівняння даних за 2019-2023 роки, аналіз рядів динаміки та прогнозування надходжень цього податку на наступні два роки.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих напрямків удосконалення Міністерством доходів і зборів України при розробці нормативно-правових актів, у роботі науково-дослідних установ та у навчальному процесі

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

1.1 Еволюція і розвиток прибуткового податку з громадян

З появою найпростіших державних утворень була створена і система збору податків. Пройшло багато часу, поки методи і види оподаткування розвинулися настільки, що стали основним джерелом доходу для держави. Податкова система є однією з найдавніших фінансово-економічних структур в історії людства.

Контроль за наповненням державної скарбниці існував у різні епохи. У період натурального господарства податки, що йшли на користь правителів або лідерів, збиралися у вигляді частини добичі. Основними об'єктами оподаткування тоді були базові цінності: земля, худоба, раби. Податки були "прямими" і стягувалися безпосередньо з тих, хто отримував прибуток від свого майна [1, с. 16].

Однією з найдавніших форм оподаткування є особистий прибутковий податок (податок на доходи фізичних осіб). Його історія налічує тисячі років. Цей податок з'явився ще тоді, коли формувалися перші держави і носив назву "податки з населення". До цих податків відносилися "внески громадян", необхідні для утримання публічної влади. Правителі запроваджували нові платежі, які ставали обов'язковими та регулярними, сплачуваними у натуральній формі. Згодом, коли розвинулися товарно-грошові відносини, податки почали сплачувати у вигляді грошей [2, с. 39].

У Стародавній Греції існувала значна протидія введенню податків для вільних громадян. В Афінах особисті податки вважалися ознакою рабства, і деякі громадяни вважали їх принизливими. Однак при великих витратах, наприклад, на будівництво фортець, громадських споруд, або під час

військових дій, рада або народні збори міста ухвалювали рішення про відрахування частини доходів у вигляді 1/10 або 1/20 частини.

Стародавній Рим перейняв податкову систему від Греції та значно її розвинув. Визначення суми податку (ценз) проводилося кожні п'ять років спеціально обраними чиновниками (цензорами). Громадяни Риму давали цензорам клятвену заяву про свій майновий та сімейний стан. Таким чином, основи сьогоденної декларації про доходи фізичних осіб були закладені ще в IV-III ст. до н.е.

Одна з перших згадок про податок з доходів стосується безпрецедентного податку, введеного у 10 р. н.е. китайським імператором Ван Маном. Податок становив 10% від доходів, які отримували майстри та інші кваліфіковані робітники.

У Середньовіччі податок на доходи вперше з'явився в італійських містах-республіках. Наприклад, у Флоренції цей прогресивний податок став популярним інструментом боротьби проти впливового роду Медичі. Збирачі податків мали право самостійно встановлювати їх розмір, що призводило до зловживань і корупції. З утвердженням автократії у Флоренції в XVI столітті зникли не лише податок на доходи, але й майже всі прямі податки. Це свідчить про те, що розвиток податку на доходи залежить від рівня економічних відносин у суспільстві.

У XVII-XVIII століттях Франція відзначалася високим рівнем розвитку промисловості та торгівлі. Не дивно, що саме вона продовжила традицію впровадження податку на доходи. У середньовічній Франції основним прямим податком була "талья". Вона складалася з двох частин: одна стягувалася із земель, друга - з людей незалежно від їх земельних володінь. З часом процес збору тальї став корумпованим: від оподаткування звільняли цілі класи населення, і податок став тягарем для менш заможних верств населення [3, с. 28].

Наприкінці XVII століття фінансова ситуація у Франції була настільки критичною, що уряд був змушений шукати нові джерела доходів. Економісти

Себастьян Вобан і П'єр Буагільбер запропонували в 1697 році запровадити класифікований подушний податок, який залежав від соціального та економічного статусу кожного громадянина. Податок охоплював 22 класи, а його розмір варіювався від 1 до 2 000 ліврів. Для всіх членів одного класу податок був однаковим. Поступово цей податок трансформувався у плату за особисті доходи членів одного класу.

Таким чином, хоча податок у Франції називався подушним, за суттю він вже був податком на доходи. Від самого початку виявлялися зловживання: у 1701 році певні класи досягли угоди щодо розміру податку, а в 1708 році деякі класи взагалі були звільнені від нього. Зі зменшенням надходжень уряд шукав інші способи отримати доходи.

У 1710 році Людовик XIV запровадив десятину, податок у розмірі 10% на всі доходи. Цей податок скасовувався і відновлювався декілька разів, поки в 1749 році його не замінили на "двадцятину" - податок у розмірі 5%. Ці податки були загальними і стосувалися доходів від нерухомості, зарплат, цінних паперів і бізнесу. Проте, як і попередні податки, вони швидко виявили свої недоліки: різні класи і групи людей домоглися звільнення від оподаткування, і податок став таким же несправедливим, як і подушний податок.

Невдалі спроби впровадження податків у минулому можна пояснити, зокрема, слабкістю адміністративних і податкових структур. Часто чиновники були неписьменними і не могли правильно обчислити податок. Це призводило до шахрайства, ухилення від сплати податків, надання привілеїв окремим класам, що робило оподаткування непередбачуваним і неефективним. Один із перших актів Великої французької революції скасував всю систему особистого оподаткування [4, с. 54].

У XVIII столітті Англія поступово наздоганяла Францію, і саме там була зроблена наступна спроба введення податку на доходи. Підвищення рівня демократії в суспільстві та поява нових теорій оподаткування створили передумови для нових принципів збору податків з доходів. Перший такий

податок в Англії був запроваджений у 1798 році за пропозицією прем'єр-міністра Вільяма Пітта-молодшого. Він був необхідний для фінансування військових витрат на підготовку до наполеонівських війн. Податок був прогресивним: 2 пенси з фунта при доходах понад 60 фунтів і до 2 шилінгів з фунта при доходах понад 200 фунтів. Ставки варіювалися від 0,8% до 10% залежно від розміру доходів [5].

Доходи для оподаткування декларувалися на основі совісті платників, тобто без перевірок. На той час це було вимушеним заходом через відсутність податкового контролю.

У наступні роки податок на доходи зазнав багатьох змін, вдосконалювався механізм його стягнення, а також перелік оподатковуваних доходів. Розвиток податку на доходи можна простежити на прикладі Пруссії, де він еволюціонував з особистих податків на майно і подушних податків. Прототипом податку на доходи можна вважати класну подать, запроваджену в Пруссії на початку XIX століття для сплати контрибуцій Франції під час наполеонівських воєн [6, с. 367].

Цей податок був доволі примітивним: усіх громадян поділяли на три класи, а ставки залишалися фіксованими для кожного класу. У 1821 році податок був дещо змінений. Платників податків тепер ділили на чотири класи за досить приблизною класифікацією, заснованою на поверхневих ознаках: 1-й клас – робітники, прислуга; 2-й клас – селяни; 3-й клас – землевласники, торгівці; 4-й клас – заможні особи.

Однак цей податок був недосконалим і несправедливим. У 1857 році була проведена реформа, яка розділила податок на дві частини: класну та класифіковану. Менш заможні громадяни сплачували класну частину по трьох класах із 12 підрозділами, а їх віднесення до того чи іншого класу визначалося приблизним майновим станом. Класифіковану частину, фактично податок на доходи, сплачувало заможне населення, дохід якого перевищував 3000 марок.

У 1873 році, після об'єднання німецьких земель, була проведена чергова податкова реформа, яка уточнила механізм оподаткування. Доходи до 3000 марок підлягали класовому оподаткуванню, при цьому було створено 10 класів, залежно від фактичного розміру доходів. Податкові ставки варіювалися від 0,69% до 1,89%. Доходи понад 3000 марок підпадали під класифіковане оподаткування, при цьому вони були розділені на 40 класів з фіксованими ставками для кожного класу. Такий підхід робив податки приблизними та нерівномірними, оскільки люди з різними доходами, але в одному класі, сплачували однакову суму. Доходи платників визначали спеціальні оціночні комісії, які часто занижували розміри доходів, іноді на 25%. Важливою зміною було введення неоподатковуваного мінімуму, який становив 420 марок. Класний податок був остаточно замінений податком на доходи в 1891 році. Новий податок охоплював усіх жителів Пруссії і був поділений на 94 рівні, з різними сумами податків для кожного рівня. Наприклад, при доході 900-1050 марок податок становив 6 марок на рік, при доході 1050-1200 марок – 9 марок і так далі. Спочатку ставка податку була прогресивною – від 0,62% до 4% доходу, після чого податок ставав пропорційним.

У США перший варіант податку на доходи був введений у 1643 році в колонії Новий Плімут з використанням прогресивних ставок. Як і у Великій Британії, перші податки на доходи в США запроваджувалися тимчасово, зазвичай під час воєн, коли державі були потрібні додаткові фінансові ресурси. Перший податок на доходи в США був введений у 1861 році під час Громадянської війни. Ставки були 3% на доходи понад \$600 і 5% на доходи понад \$10 000. Після війни, коли фінансові потреби зменшилися, Конгрес США скасував цей закон [7].

Цікаво, що в 1880 році, через сім років після скасування податку, один з платників податків звернувся до Верховного суду США, стверджуючи, що податок на доходи з професійного заробітку та особистого майна є прямим податком. Конституція США дозволяла стягнення прямих податків лише за

умови існування перепису або кадастру з пропорційним розподілом податку між штатами. Податок на доходи є непередбачуваним через непередбачуваність самих доходів. Верховний суд, щоб уникнути плутанини серед платників, повністю підтримав уряд і визначив податок на доходи як "акцизний податок", який не є ані подушним, ані майновим податком, тому його введення не порушувало Конституцію. Такі юридичні труднощі були настільки значними, що постійний податок на доходи в США вдалося запровадити лише через 30 років, після внесення відповідних змін до Конституції.

У 1894 році уряд спробував ввести перший постійний податок на доходи, щоб компенсувати зниження доходів від тарифної політики. Планувалося, що ставка податку складе 2% для доходів понад \$4,000, що торкнулося б менше 10% домогосподарств. Однак, як і раніше, платник податків оскаржив цей податок у суді, стверджуючи, що він є прямим і тому неконституційним. Верховний суд погодився з цим аргументом, і податок був скасований. Суттєві зміни відбулися в 1909 році, через 15 років після попередньої спроби.

По-перше, було введено корпоративний податок на дохід, який розглядався як акцизний податок. Верховний суд підтвердив його законність, заявивши, що це спеціальний акциз за право ведення бізнесу. Ставка становила 1% на доходи, що перевищують \$5,000.

По-друге, було внесено поправку до Конституції, яка дозволяла запроваджувати податки на доходи без пропорційного розподілу між штатами та без необхідності перепису населення. У 1913 році, після ратифікації цієї поправки трьома чвертями штатів, Конгрес швидко ввів конституційний податок на доходи. Ставка становила 1% на доходи понад \$3,000 і 7% на доходи понад \$500,000, що робило податок прогресивним [3, с. 79].

Сучасна податкова система Японії почала формуватися наприкінці XIX століття, коли країна почала швидку модернізацію. У 1887 році була

створена податкова система, що включала податок на доходи громадян. Існував неоподатковуваний мінімум у розмірі 300 ієн, а ставки податку варіювалися від 1% до 3%. Спочатку в Японії застосовувалася система шедулярного оподаткування, коли різні види доходів обліковувалися та оподатковувалися окремо. Податок був розділений на три шедули:

1. Корпоративні доходи – ставка 2.5%;
2. Доходи від відсотків – ставка 2%;
3. Особистий дохід – ставки від 1% до 5.5%. При цьому дивіденди, отримані фізичними особами, не обкладалися податком, що усувало подвійне оподаткування доходів від дивідендів.

У Росії перший досвід оподаткування доходів з'явився в 1812 році під виглядом відсоткового збору для фінансування війни, який сплачувався з поміщицьких угідь. Базова ставка становила 1% і зростала на 1% за кожні 2000 рублів. Після доходу у 18 тисяч рублів податок ставав пропорційним. Податок декларувався поміщиками самостійно, без перевірок. Пізніше цей податок було скасовано [8, с. 508].

Протягом XIX століття російський уряд двічі намагався впровадити податок на доходи, але безуспішно. У 1861 році планували запровадити податок зі ставками від 2% до 5%. У 1892 році пропонувалося оподатковувати осіб з доходами понад 1 тисячу рублів на рік. Ставка складала 1% для доходів від 1 до 2 тисяч рублів, збільшуючись на 0,1% за кожну тисячу. При досягненні ставки у 4% податок ставав пропорційним. Однак більшість членів Кабінету міністрів виступили проти цього податку, посиляючись на невідповідність населення, труднощі зі збором податку і відсутність даних про доходи населення, що й призвело до незапровадження податку [9, с. 141].

У Радянському Союзі податок на доходи фізичних осіб був введений Декретом від 16 листопада 1922 року, спочатку у поєднанні з майновим податком. У 1924 році він був трансформований у прибутковий податок. Після війни прибутковий податок стягувався згідно з Указом Президії

Верховної Ради СРСР від квітня 1943 року «Про прибутковий податок з населення», який згодом неодноразово змінювався та доповнювався. На той час неоподатковуваний мінімум заробітної плати для робітників і службовців становив 260 рублів за тогочасними цінами, що відповідало 26 рублям, пізніше він збільшився до 50 рублів, а з 1 липня 1968 року – до 60 рублів.

З 1972 року до березня 1991 року неоподатковуваний мінімум заробітної плати робітників і службовців дорівнював 70 рублів. Ставки прибуткового податку були прогресивними: нижчі для перших груп платників і вищі для останніх. Максимальна ставка податку із заробітної плати робітників і службовців становила 13% [10, с. 16].

Крім того, у листопаді 1941 року був введений указ «Про податок на холостяків та бездітних громадян СРСР».

Цей податок сплачували тільки громадяни СРСР, які не мали дітей: чоловіки віком від 20 до 50 років та жінки, що перебували у шлюбі, віком від 20 до 45 років. Якщо заробітна плата не перевищувала 80 рублів, податок обчислювався за зниженими ставками, а для заробітків понад 80 рублів ставка податку становила 6%.

З 1973 року ставки прибуткового податку були знижені. Податок з робітників і службовців, які працювали в колгоспах і мали заробітну плату понад 60 рублів на місяць, в середньому становив 8% на одного колгоспника [11, с. 15].

Податкова система для громадян України була введена в середині 1991 року з ухваленням Закону УРСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» [26, с. 298].

З того часу система оподаткування доходів фізичних осіб зазнала численних змін. Постійно коригувалися податкові ставки, неоподатковуваний мінімум та перелік пільг. У процесі розвитку можна виділити чотири основні етапи, коли відбувалися значні зміни в оподаткуванні доходів громадян, що представлені в табл. 1.1.

Етапи розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні

Назва етапу	Характеристика
Перший етап (1989-1993 роки)	Податкова система цього періоду характеризується справлянням прибуткового податку з громадян. Прибутковий податок було поділено на дві частини: основну частину і додаткову, а його платників на окремі категорії та групи. Податок утримувався у твердих ставках, диференційованих за категоріями та групами платників.
Другий етап (1993-2003 роки)	Прибутковий податок з громадян - резидентів України стягувався згідно законодавчих норм Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян». Відповідно до Декрету, оподаткування прибутковим податком доходів громадян здійснювалося за групами або за категоріями платників та залежно від характеру отриманого доходу.
Третій етап (2004-2010 роки)	Вступив в дію Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб». Внаслідок чого відбулося істотне зниження податкового навантаження, розширення бази оподаткування, запроваджено податковий кредит та податкові соціальні пільги.
Четвертий етап (2011 рік і до наших днів)	У зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України податок з доходів фізичних осіб перетворено на податок на доходи фізичних осіб, а податковий кредит - на податкову знижку, запроваджено мало прогресивну шкалу ставок податку.

Джерело: складено автором

1.2 Економічний зміст та значення податку на доходи фізичних осіб

Податок на доходи фізичних осіб є одним із ключових податків у системі прямого оподаткування, оскільки за його рахунок формується значна

частина бюджетних надходжень України. Він також слугує економічним регулятором, за допомогою якого держава оптимізує рівень доходів населення та податкове навантаження на економічно активних громадян. ПДФО виступає ефективним стабілізатором економічних коливань, оскільки його база оподаткування дозволяє йому плавно реагувати на економічні підйоми і спади, що надає йому як фіскальне, так і соціально-регулююче значення.

ПДФО займає провідне місце в податковій системі держави як обов'язковий її елемент. Він є важливим компонентом поповнення бюджету та головним елементом фінансового механізму держави. Процес оподаткування доходів фізичних осіб є невід'ємною частиною розподілу та перерозподілу доходів, сприяючи зменшенню соціальної диференціації та забезпеченню економічного зростання країни.

Розглянемо економічний зміст і значення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) з кількох ключових точок зору:

1. Фінансування бюджету: ПДФО є одним з основних джерел доходів державного бюджету, який використовується для фінансування різноманітних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, інфраструктура та безпека. Значна частина бюджету спрямовується на соціальні програми, що покращують якість життя громадян.

2. Регулювання розподілу доходів: ПДФО може бути інструментом регулювання нерівності доходів. Наприклад, прогресивні податкові ставки (коли ставка зростає зі збільшенням доходу) дозволяють збирати більше коштів від тих, хто має вищі доходи, для підтримки менш забезпечених верств населення та зменшення соціальних нерівностей.

3. Стимулювання працездатності та інвестицій: ПДФО може впливати на працездатність та інвестиційну активність. Зниження податкових ставок на доходи може стимулювати більше людей працювати та підтримувати інвестиційну активність, оскільки збільшується доступний дохід для розпорядження.

4. Зменшення економічного навантаження: Введення спеціальних податкових кредитів або звільнень може допомогти зменшити податкове навантаження на певні категорії громадян, такі як батьки залежно від кількості дітей, люди з інвалідністю або громадяни з низькими доходами.

5. Привабливість інвестиційного середовища: Податкова система, включаючи ПДФО, може впливати на привабливість країни для інвестицій. Низькі податкові ставки на доходи можуть зробити країну більш конкурентоспроможною для бізнесу та інвесторів, сприяючи економічному зростанню.

6. Мобілізація ресурсів: Високі ставки ПДФО можуть призвести до зростання рівня нелегального ухилення від оподаткування. Ефективна податкова політика, яка забезпечує баланс між збором достатніх доходів для бюджету та збереженням мотивації для легальних економічних дій, є важливою для максимізації мобілізації ресурсів.

Економічний розвиток країни тісно пов'язаний із системою оподаткування, а рівень податкового навантаження є показником якості податкової політики. В. В. Кіндзерський та Р. Л. Жебчук зазначають, що «державне регулювання доходів населення є невід'ємною частиною економічної та соціальної політики будь-якої сучасної країни, пріоритетом якої є наповнення бюджету та підвищення добробуту громадян шляхом коригування складових податкового механізму» [18]. Оподаткування доходів населення є ключовим елементом фінансового механізму країни. Перерозподіл доходів населення дозволяє не лише наповнити державний та місцеві бюджети, але й впливати на добробут населення. ПДФО має суспільне значення, яке виявляється у його функціях, проілюстрованих на рис. 1.1.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) в Україні встановлює зв'язок між громадянами-платниками, державними фіскальними органами та місцевими органами самоврядування. Це сприяє участі громадян у формуванні бюджетних доходів і забезпечує підстави для контролю за

ефективним використанням державних ресурсів. В сучасних умовах держава особливо акцентує увагу на регулюючій функції ПДФО, яка впливає на рівень і структуру доходів населення, а також на його купівельну спроможність.

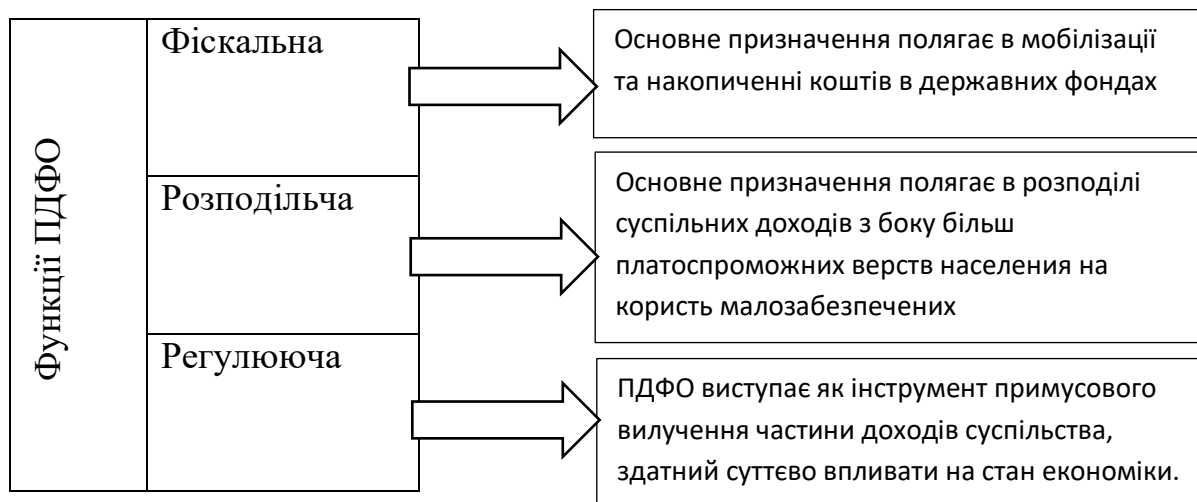

Рис. 1.1 Функції ПДФО

Важливість ПДФО пояснюється тим, що він:

1. Безпосередньо стосується інтересів усіх верств економічно активного населення країни.
2. Є одним із ключових податків, який дозволяє реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірний розподіл податкового тягаря.
3. Дозволяє коригувати розмір кінцевих доходів населення без зміни співвідношення між результатами праці та її оплатою.
4. Впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру його потреб.
5. Дозволяє оподатковувати доходи, отримані з різних джерел.

В Україні порядок нарахування та сплати ПДФО регулюється розділом IV Податкового кодексу. Механізм нарахування і стягнення цього податку

базується на елементах системи оподаткування та чинному податковому законодавстві. При визначенні платника податку поєднуються принципи джерела походження доходу і принцип резидентства.

Згідно зі ст. 162 ПКУ, платниками ПДФО є:

- фізичні особи-резиденти, які отримують доходи як з джерел в Україні, так і з іноземних джерел;
- фізичні особи-нерезиденти, які отримують доходи з джерел в Україні;
- податкові агенти, тобто юридичні або самозайняті особи, які зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок від імені та за рахунок коштів платника.

Не є платниками податку нерезиденти, які отримують доходи з джерел в Україні і мають дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України [13]. Для оцінки фіскальної функції ПДФО важливо розглянути динаміку надходжень цього податку до бюджету України. Перед аналізом доцільно визначити порядок розподілу ПДФО до бюджету, який відповідно до Бюджетного кодексу України на 2018 рік передбачає:

1. До доходів Державного бюджету України (ст. 29 БКУ):
 - 25% ПДФО на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя);
 - 60% на території міста Києва.
2. До доходів місцевого бюджету України (ст. 64 БКУ):
 - 60% ПДФО по всій території України, крім міста Києва та Севастополя (крім пасивних доходів фізичних осіб, таких як проценти на поточний або депозитний банківський рахунок, проценти на вклад у кредитній спілці);
 - 40% ПДФО у місті Києві (крім пасивних доходів фізичних осіб, таких як проценти на поточний або депозитний банківський рахунок, проценти на вклад у кредитній спілці).

3. До обласних бюджетів - 15% [14].

Таблиця 1.2

Визначення поняття «дохід» у довідковій літературі

Джерело	Визначення доходу
Податки: довідник-словник (16, с.73)	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Економічний словник (17, с.109)	потік заробітної плати, відсотків, дивідендів та інших надходжень, отриманих індивідом чи суб'єктом господарювання протягом визначеного терміну
Економічний тлумачний словник (18, с.85)	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Словник бухгалтера та аудитора (19, с.60)	сума будь-яких коштів, вартість матеріального й нематеріального майна, інших активів, що мають вартість, у т.ч. цінних паперів або деривативів, одержаних платником податку у власність або нарахованих на його користь, чи набутих незаконним шляхом протягом відповідного звітного періоду з різних джерел як на території України, так і за її межами
Економічна енциклопедія (20, с.363; 366)	сума прибутку і заробітної плати працівника; грошові й натуральні (у грошовій одиниці) доходи громадян з різних джерел
Великий тлумачний словник сучасної української мови (21, с.324)	гроші або матеріальні цінності, одержувані державою, юридичною або фізичною особою внаслідок будь-якої діяльності (виробничої, комерційної, посередницької і т. ін.)
Великий бухгалтерський словник (22, с.103)	грошові або інші цінності, одержувані в результаті будь-якої діяльності; результат виробничо-господарської діяльності, одержуваний як різниця між вартістю реалізованої (товарі лібслу понесеними витратами; дивіденди або відсотки, виплачені власникам цінних паперів, вкладів, депозитів.

Джерело: складено автором

Об'єктом оподаткування ПДФО є доходи з різних джерел, що спричиняють виникнення податкових зобов'язань платника. Згідно зі стандартною міжнародною класифікацією, існують шість основних джерел

доходу: трудові доходи, підприємницькі доходи, інвестиційні доходи, доходи від власності, державні соціальні трансферти, родинна допомога і трансферти [15, с. 217].

Оподаткування доходів фізичних осіб вимагає теоретичного визначення доходу як об'єкта оподаткування. Єдиного загальноприйнятого визначення доходу у фінансовій науці немає, але аналіз літератури дозволяє сформулювати певне уявлення про його сутність (табл. 1.2).

1.3. Діючий механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні

При нарахуванні доходів у вигляді заробітної плати базою оподаткування є нарахована заробітна плата, зменшена на суму податкової соціальної пільги, якщо така є. Основні доходи громадян включають заробітну плату, а також інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які нараховуються відповідно до трудових або цивільно-правових договорів, і оподатковуються за ставкою 18 відсотків.

"На сьогоднішній день також існують додаткові (допоміжні) ставки, що застосовуються до інших видів доходів, окрім заробітної плати. Використання цих додаткових ставок необхідне для більш ефективного регулювання доходів населення. Логічно, що доходи, отримані з різних джерел, мають різні податкові ставки" [34, 35]. Податкові ставки за видами доходів для фізичних осіб наведені в таблиці 1.3.

На сьогодні податкове законодавство передбачає дві податкові пільги для ПДФО: податкову соціальну пільгу (ПСП) і податкову знижку (ПЗ). Податкова соціальна пільга регламентується статтею 169 ПКУ, де зазначено, що "податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця у вигляді заробітної плати (та інших прирівняних до неї відповідно до законодавства виплат, компенсацій і винагород), якщо його розмір не перевищує суми, що

дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 грн" [24].

Таблиця 1.3

Податкові ставки та джерела доходів для ПДФО в Україні

Ставка	Джерело доходу
18%	Є базовою ставкою, застосовується до доходів отриманих у вигляді: заробітних плат та інших заохочуваних платежів, включаючи премії; Застосовується до отриманих пасивних доходів; Застосовується до стипендій в сумі перевищень прожиткового мінімуму помноженого на коефіцієнт 1,4; Застосовується до доходів особи, що проводить незалежну професійну діяльність; Застосовується до доходів (прибутку) отриманим фізичною особою підприємцем (ФОП) за загальною системою оподаткування; Застосовується до доходів отриманих від лізингу чи оренди; Роялті; Доходи отримані в результаті здачі майна в оренду або лізингу; Виграші, призи та дарунки в сумі перевищення 25% МЗП.
5%	Застосовується до доходів, що були нарахованими у вигляді дивідентів по акціях та корпоративних правах резидентами платниками податку на прибуток. Застосовується до доходів, що були отриманні від продажу рухомого майна.
9%	Застосовується до доходів, що були нарахованими у вигляді дивідентів по акціях та корпоративних правах не платниками податку на прибуток.
0%	Дохід в результаті отримання спадщини родичами першої та другої спорідненості

Джерело: складено автором

Варто зазначити, що у 2023 році мінімальна заробітна плата становить 6700 грн, а щоб отримати податкову соціальну пільгу, заробітна плата має бути меншою за 3760 грн, що практично неможливо, за винятком деяких випадків. За результатами податкового року платник податку може скористатися ще однією пільгою – податковою знижкою, яка регламентується статтею 166 ПКУ. Податкова знижка передбачає відшкодування частини сплаченого ПДФО за певними видами витрат. Перелік витрат, які дозволено включати до податкової знижки за ПДФО, наведено на рисунку 1.2

Перелік витрат платника, дозволених до включення у податкову знижку	
→	Частина суми відсотків, сплачених за користування іпотечним кредитом
→	Пожертвування або благодійні внески неприбутковим організаціям
→	Суми коштів, сплачених на користь закладів вищої освіти для компенсації вартості навчання
→	Страхові платежі (внески, премії) за договорами довгострокового страхування життя на пенсійні внески в рамках недержавного пенсійного забезпечення
→	Суми витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій
→	Суми витрат на оплату державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини
→	Суми коштів, сплачених у зв'язку з переобладнанням транспортного засобу
→	Суми витрат на сплату видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом, у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, відсотків за ними

Рисунок 1.2 Дозволені витрати для податкової знижки

Порядок сплати (перерахування) податку на доходи фізичних осіб до бюджету регулюється статтею 168 Податкового кодексу України. Відповідно до цієї статті, податок на доходи фізичних осіб, утриманий з доходів резидентів та нерезидентів, зараховується до бюджету згідно з нормами Бюджетного кодексу України (БКУ).

Згідно зі статтею 64 БКУ, податок на доходи фізичних осіб, який сплачується податковим агентом (юридичною особою, її філією, відділенням, іншим відокремленим підрозділом чи представництвом нерезидента-юридичної особи), зараховується до відповідного бюджету за місцезнаходженням такого податкового агента в обсягах податку, нарахованого на доходи, що виплачуються фізичним особам.

Цей порядок застосовується до всіх юридичних осіб, включаючи тих, що мають філії, відділення та інші відокремлені підрозділи, які розташовані в

інших територіальних громадах. Якщо такі підрозділи мають повноваження нараховувати, утримувати і сплачувати податок, вони здійснюють ці функції самостійно.

У разі створення відокремленого підрозділу, юридична особа повинна повідомити про це контролюючі органи за своїм місцезнаходженням та місцезнаходженням нового підрозділу у встановленому порядку (пп. 168.4.2 п. 168.4 ст. 168 ПКУ).

Відповідно до пп. 168.4.3 п. 168.4 ст. 168 ПКУ, суми податку на доходи, нараховані відокремленим підрозділом на користь фізичних осіб за звітний період, перераховуються до бюджету за місцезнаходженням цього підрозділу. Якщо підрозділ не уповноважений нараховувати податок, усі обов'язки податкового агента виконує юридична особа, і податок, нарахований працівникам підрозділу, перераховується до місцевого бюджету за місцезнаходженням підрозділу.

Юридична особа повинна сплачувати суми утриманого податку на відповідні рахунки, відкриті в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, за місцезнаходженням відокремлених підрозділів (пп. 168.4.4 п. 168.4 ст. 168 ПКУ).

Згідно зі статтею 63 ПКУ, для податкового контролю платники податків повинні реєструватися або ставати на облік у контролюючих органах за місцезнаходженням юридичних осіб, відокремлених підрозділів, місцем проживання особи (основне місце обліку), а також за місцем розташування підрозділів, рухомого та нерухомого майна, об'єктів оподаткування або об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням (неосновне місце обліку), відповідно до Порядку обліку платників податків і зборів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 р. №1588 із змінами та доповненнями.

Підпункт 7.1 пункту 7 цього Порядку передбачає, що якщо у платника податків виникають обов'язки щодо подання декларацій, нарахування, утримання або сплати податків на території іншої адміністративно-

територіальної одиниці, ніж основне місцезнаходження, такий платник податків повинен стати на облік за неосновним місцем обліку у відповідному контролюючому органі.

Враховуючи викладене, якщо платник податку має власні та/або орендовані приміщення (будівлі) в різних регіонах (районах), де працюють і отримують заробітну плату наймані працівники, такий платник податку зобов'язаний стати на облік як платник окремих видів податків та перераховувати податок на доходи фізичних осіб із заробітної плати до відповідного бюджету за місцезнаходженням цих приміщень (неосновне місце обліку) на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби.

Для оцінки бюджетної ролі ПДФО проаналізуємо структуру доходної частини державного бюджету за 2022 рік. Як видно з рис. 1, прямий податок ПДФО займає другу позицію після непрямого ПДВ і становить 148,4 млрд грн.

На рис. 2 визначено фіскальне значення ПДФО у формуванні доходної частини місцевих бюджетів, частка якого з кожним роком збільшується. У 2022 році частка ПДФО збільшилася на 12,49% порівняно з 2021 роком.

Досліджуючи основні складові ПДФО (рис. 3) в місцевих бюджетах за 2018–2022 роки, можна спостерігати, що доходи у вигляді заробітної плати займають лівову частку. У 2018–2021 роках питома вага цієї складової зберігалася на рівні 84% від загального обсягу ПДФО. Надходження до місцевих бюджетів ПДФО з грошового забезпечення військовослужбовців за 2022 рік зросли майже в шість разів і склали 83,6 млрд грн. За 2022 рік до місцевих та державного бюджетів надійшло 111 млрд грн «військового» ПДФО.

Висновки до розділу 1:

1. У роботі досліджено основні етапи становлення та формування податку на доходи в Україні. Встановлено, що кожен етап характеризується

зміною податкового навантаження, бази оподаткування та ставок податку на доходи фізичних осіб.

2. Визначено, що податок на доходи фізичних осіб виконує фінансову, регулюючу та розподіляючу функції, які є взаємопов'язані між собою. Розглянуто основні норми та правила, відповідно до яких проводиться оподаткування доходів фізичних осіб, а також основні елементи системи оподаткування, такі як об'єкт оподаткування, платник податку, джерело сплати, пільги та ставки ПДФО.

РОЗДІЛ 2

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Моніторинг надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України

Надходження до Зведеного бюджету України за різними видами податків представлені в таблиці 2.2. Згідно з даними таблиці, податкові надходження є стабільним джерелом поповнення Зведеного бюджету країни. Податок на доходи фізичних осіб займає друге місце за обсягом надходжень серед інших податків і перше місце в системі прямого оподаткування. Однак, спостерігається негативна тенденція в зміні відсотків: частка ПДФО у загальній структурі податкових надходжень постійно зменшується протягом досліджуваного періоду, як і частка місцевих податків у загальній структурі надходжень. У 2019 році частка ПДФО становила 21,4%, а в 2023 році знизилася до 16%, що свідчить про зниження фінансового потенціалу цього податку.

Таблиця 2.1

Структура податкових надходжень Зведеного бюджету України, %

Вид податку	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Податкові надходження до зведеного бюджету України з них:	82	81,7	86,6	61,1	53,2
Податок на доходи фізичних осіб	21,4	21,4	21	19,2	16
Податок на прибуток підприємства	9,1	8,6	9,9	5,9	5,1
Рентна плата та плата за використання інших ресурсів	4	4,2	5,4	4,3	2,2
Податок на додану вартість	29,4	29,1	32,3	21,3	18,7
Акцизний податок	10,1	10,7	10,4	4,8	5,6
Ввізне мито	2,3	2,2	2,2	1,8	2,4
Місцеві податки	5,7	5,5	5,4	3,8	3,2

Джерело: складено автором

Як показано на рисунку 2.1, загальна динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету протягом 2019-2023 років є позитивною і демонструє тенденцію до зростання. Зокрема, надходження збільшилися з 270 млрд грн у 2019 році до 496 млрд грн у 2023 році.

"Зростання податкових надходжень від ПДФО свідчить про збільшення номінальних доходів населення, а також вказує на позитивну динаміку, що може бути ознакою детінізації економіки в частині оподаткування доходів фізичних осіб" [10]. Водночас слід врахувати, що основним об'єктом оподаткування для ПДФО є загальний місячний дохід у вигляді заробітної плати, яка постійно зростає. Наприклад, мінімальна заробітна плата зросла з 4173 грн у 2019 році до 6700 грн у 2023 році.

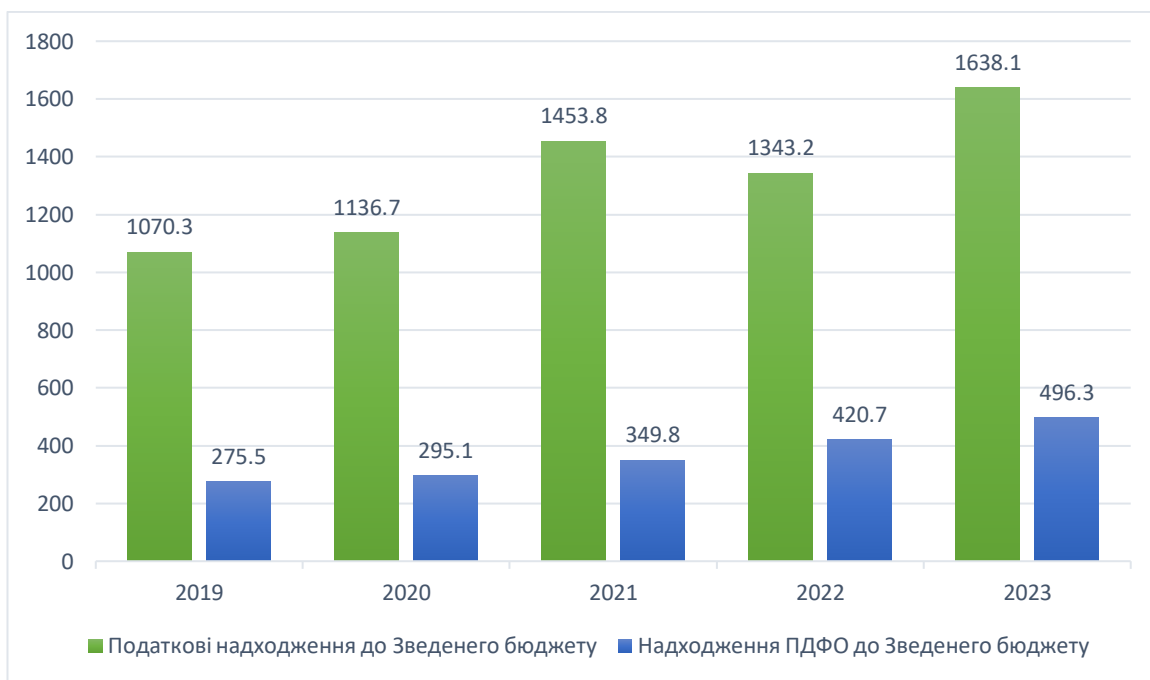

Рис. 2.1. Динаміка надходжень ПДФО до Зведеного бюджету України у 2019 - 2023 рр. (млрд грн)

Розмір податкового навантаження змінюється залежно від цілей державної політики. Якщо мета уряду - збільшити бюджетні надходження, ставки податків підвищуються, що веде до зростання податкового тягара. Однак, таке підвищення є ефективним лише до певного моменту. Коли держава прагне покращити рівень життя населення і стимулювати економічний розвиток, податкове навантаження знижується. Досягнення цих

цілей вимагає врахування різних факторів, що впливають на податкові надходження від доходів фізичних осіб. Для оцінки основних факторів, що впливають на оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, застосовується PEST-аналіз. Цей аналіз допомагає визначити економічні (E - economic), політичні (P - political), соціальні (S - social) і технологічні (T - technological) фактори. Мета PEST-аналізу - виявити зовнішні фактори, які мають найбільший вплив на досліджуваний об'єкт або явище, а також передбачити їхню динаміку (сприятливу чи несприятливу).

Таблиця 2.2

Фактори впливу на надходження ПДФО

Політичні фактори	Соціальні фактори
1. Стійкість політичної влади. 2. Стабільна податкова політика. 3. Висока бюрократизація і високий рівень корупції. 4. Підвищення зацікавленості громадян в політичних процесах. 5. Можливість розвитку військових дій у країні.	1. Низькі темпи зростання економіки. 2. Скорочення рівня доходів населення. 3. Зростання рівня безробіття населення. 4. Стриманий розвиток банківської системи. 5. Високий рівень інфляції та зниження рівня платоспроможності.
Економічні фактори	Технологічні фактори
1. Скорочення росту населення. 2. Збільшення трудової міграції. 3. Низький рівень мінімальної заробітної плати. 4. Недостатній рівень охорони здоров'я та освіти. 5. Зростання обсягів соціальних допомог.	1. Наявність можливостей розвитку і поширення інтернету, розвиток мобільних пристроїв. 2. Створення публічних реєстрів щодо доходів фізичних осіб. 3. Наявність можливостей використання, впровадження та передачі технологій. 4. Поглиблення контролю за обліком бази оподаткування.

Джерело: складено автором

Стабільна політична ситуація, прозора податкова політика, а також активна участь громадян у політичних процесах та розуміння податкового законодавства позитивно впливають на процес оподаткування. У той же час, бюрократизація та зростання корупції мають негативний вплив. Економічні фактори також взаємопов'язані: економічне зростання сприяє підвищенню рівня доходів населення та зниженню рівня безробіття, розвиток банківської системи стимулює економіку, тоді як інфляція впливає негативно. Позитивними соціальними факторами є зростання народжуваності, покращення рівня охорони здоров'я та освіти, а також підвищення мінімальної заробітної плати, тоді як збільшення трудової міграції діє негативно. Впровадження нових технологій, поширення інтернету та розвиток мобільних пристроїв сприяють стимулюванню економіки. Створення публічних реєстрів доходів фізичних осіб та посилення контролю за обліком бази оподаткування також є стимулюючими факторами. Всі ці фактори взаємодіють між собою, і, наприклад, військові дії в країні мають негативний вплив на економічні, соціальні та технологічні аспекти, що може призвести до зменшення податкових надходжень у майбутньому.

Фіскальну функцію податків можна оцінити через їх фіскальну ефективність. Вона визначається як ефективністю механізму стягнення кожного податку окремо, так і податкової системи в цілому. Важливість оцінки фіскальної ефективності різних видів податків полягає у визначенні співвідношення податкових надходжень до доходів бюджету і ВВП країни, витрат на адміністрування податків, а також рівня задоволення платників податків від наданих послуг. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є загальнодержавним податком, порядок якого регулюється розділом IV Податкового кодексу України. ПДФО стягується з доходів фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримують доходи з джерел в Україні.

Аналіз ефективності ПДФО показав, що існують апробовані методики визначення певних показників, які базуються на макроекономічній

статистиці та використовуються міжнародними фінансовими організаціями для оцінки загальної динаміки ефективності стягнення ПДФО.

Таблиця 2.3

Основні показники фіскальної ефективності ПДФО

Назва показника	Формула розрахунку	Характеристика показника
Податковий розрив (tax gap): – валовий податковий розрив (gross tax gap); – чистий податковий розрив (net tax gap)	$\text{ВПР} = \text{ПДФО}_{\text{факт}} - \text{ПДФО}_{\text{план}}$ $\text{ЧПР} = \text{ВПР} - \text{сума ПДФО, стягнута за результатами контрольно-наглядової діяльності фіскальних органів}$	дає змогу оцінити реальну суму податкових надходжень до бюджету від запланованих надходжень
Коефіцієнт збирання ПДФО	$\text{Кзб} = \frac{\text{ПНпдфифакт}}{\text{ПНпдфоплан}}$	дає змогу кількісно виміряти обсяг недотримання податкового законодавства внаслідок ухилення від сплати податку
Фіскальна значущість ПДФО у бюджеті держави	$\text{ФЗдб} = \frac{\text{ПНпдфо}}{\text{ДБ}} \times 100\%$	відображає питому вагу податкових надходжень у доходах бюджету
Фіскальна значущість ПДФО у ВВП держави	$\text{ФЗввп} = \frac{\text{ПНпдфо}}{\text{ВВП}} \times 100\%$	характеризує перерозподіл ВВП через бюджет держави
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	$\text{Кве} = \frac{\text{ПНпдфо}}{\text{ВВП}} \times \frac{100\%}{\text{Спдфо}}$	використовується як сумарний індикатор ефективності податку

Механізм оцінки фіскальної ефективності ПДФО включає аналіз впливу податкового навантаження на економіку, ефективність збору податків, рівномірність надходжень ПДФО до бюджету тощо. На основі систематизації існуючих методик оцінки фіскальної ефективності ПДФО складемо таблицю 1, в якій наведемо основні показники, що характеризують ефективність адміністрування ПДФО, його фіскальну значущість та ефективність.

Використовуючи дані Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України, розрахуємо основні показники фіскальної ефективності ПДФО за період 2021–2023 рр. Результати розрахунків наведено в таблиці 2. Згідно з даними таблиці, валовий податковий розрив протягом досліджуваного періоду був позитивним, тобто фактичні надходження ПДФО перевищували планові показники. Аналізуючи динаміку коефіцієнта збирання ПДФО, можна побачити, що значення цього коефіцієнта знижувалось і наближалось до 1, що свідчить про вдосконалення процесу планування податкових надходжень.

Розрахунки фіскальної значущості ПДФО демонструють тенденцію до збільшення цих показників.

Таблиця 2.4

Оцінка фіскальної ефективності ПДФО в Україні за 2021–2023 рр.

Показник	2021 рік	2022 рік	2023 рік	Відхилення	
				2022/2021	2023/2022
Валовий податковий розрив, млрд. грн.	+12,3	+25,7	+34,6	+13.4	+8.9
Коефіцієнт збирання ПДФО	1,075	1,125	1,18	0,05	0,055
Фіскальна значущість ПДФО у місцевих бюджетах, %	63,55%	69,21%	66,28%	5,66%	-2,93%
Фіскальна значущість ПДФО у державному бюджеті, %	14,39%	16,89%	17,19%	2,5%	0,3%
Фіскальна значущість ПДФО у ВВП, %	6,26%	8,11%	7,59%	1,85%	-0,52%
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	0,2	0,205	0,16	-0,005	-0,045

Джерело: складено автором

Частка ПДФО у доходах місцевих бюджетів становить майже половину всіх доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів). У доходах Державного бюджету частка ПДФО у 2021 році становила 10,61%, у 2022 році вона знизилась на 2,31%, а у 2023 році знову знизилась до 7,74% що свідчить про коливання фіскальної значущості ПДФО у державному бюджеті.

Фіскальна значущість ПДФО у ВВП зростає з кожним роком. У 2021 році вона становила 6,26%, у 2022 році зросла на 1,85%, а в 2023 році становила 7,59%, що означає зниження на 0,52%. Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП має тенденцію до зниження, що є негативним сигналом. Це свідчить про важливе фіскальне значення податку на доходи фізичних осіб у сучасній економіці України. Як зазначає Ж.В. Піскова, на підвищення фіскальної ефективності прямих податків впливають такі чинники, як рівень доходів юридичних і фізичних осіб, здатність збільшувати власний капітал, інвестиційний клімат, рівень доходів і витрат населення, інфляція, стабільність і передбачуваність податкового законодавства.

Результати розрахунків показників фіскальної ефективності ПДФО та аналіз їхньої динаміки за 2021–2023 рр. дозволяють зробити такі висновки: податок на доходи фізичних осіб є ключовим бюджетоутворюючим податком на місцевому рівні. В сучасних економічних умовах частка ПДФО у структурі доходів місцевих бюджетів становить 61,23%, а у державному бюджеті – 9,43%. Тому ПДФО є стабільним джерелом наповнення бюджету України та важливим фінансовим інструментом для реалізації бюджетно-податкової реформи в країні.

Наразі активно обговорюються перспективи реформування ПДФО з метою підвищення його фіскальних функцій і досягнення справедливого оподаткування. На думку вітчизняних учених, основним соціальним пріоритетом має стати переміщення податкового тягаря з доходів бідних на доходи багатих. Шляхи підвищення ефективності справляння ПДФО мають включати зниження податкового навантаження на трудові доходи, детінізацію заробітних плат, збільшення реальних доходів населення та розширення бази оподаткування ПДФО.

На надходження від ПДФО впливає низка факторів, серед яких: мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата, доходи населення, ставка податку, зміни в законодавстві та кількість платників податку. ПДФО є переважно індивідуальним податком для працюючих громадян, тому його

можна назвати податком соціального спрямування. Використовуючи MS Excel, побудуємо однофакторну модель, щоб визначити залежність надходжень ПДФО до зведеного бюджету України та видатків зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення (рисунк 2.2).

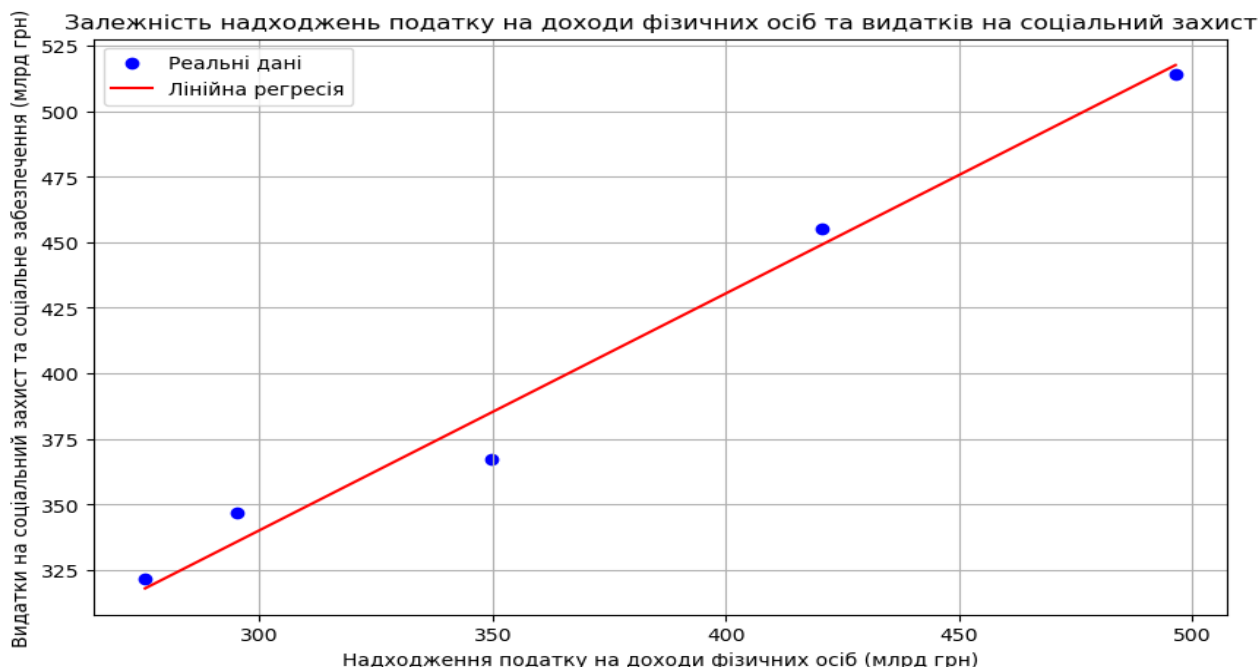

Рис.2.1. Одно факторна модель залежності надходжень ПДФО до зведеного бюджету України та видатків зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення

Оскільки коефіцієнт кореляції $R^2=0.9033$, можна зробити висновок, що між цими показниками існує значний кореляційний зв'язок, що свідчить про залежність надходжень податку на доходи фізичних осіб від видатків на соціальний захист і забезпечення. Результат моделювання описується рівнянням: $y=69.182+0.9033x$. Перший член рівняння, 69.182, представляє очікувані надходження від податку, якщо видатки зі зведеного бюджету на соціальний захист і забезпечення дорівнюють нулю. У 2022 році видатки на соціальний захист і забезпечення становили 455,2 млрд грн, а в 2023 році – 514,1 млрд грн. Надходження від ПДФО під впливом цих видатків у 2022 році склали 420,67 млрд грн, а у 2023 році – 496,34 млрд грн.

Бюджетна система України побудована таким чином, що доходи бюджетів не залежать від їх видатків, оскільки використовується програмно-цільовий метод розподілу коштів. Тому видатки зведеного бюджету на соціальний захист і забезпечення теоретично не мають прямого зв'язку з податком на доходи фізичних осіб або будь-яким іншим податком. Однак, проведене дослідження показує, що коефіцієнт кореляції, наближаючись до 1, вказує на інше. Математичний аналіз встановив зв'язок між видатками на соціальний захист і забезпечення та ПДФО.

Для прогнозу на два роки ми включимо ще два важливих показники для економіки – внутрішній валовий продукт (ВВП) та індекс споживчих цін (ІСЦ). Визначимо залежність надходжень ПДФО від ВВП та ІСЦ, використовуючи функцію «Регресія» в програмі MS Excel для побудови двофакторної моделі. Для цього використовуємо темпи росту ПДФО, ВВП та ІСЦ за останні чотири роки. Дані для побудови двофакторної моделі та розрахунку такої залежності наведені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Залежність надходжень ПДФО від ВВП та ІСЦ

Роки	Темпи росту до ПДФО Зведеного Бюджету,%	Темп росту ВВП, % X1	Темп росту ІСЦ, % X2
2020	107,13%	105,52%	105%
2021	118,53%	130,17%	110%
2022	120,27%	95,08%	126,6%
2023	117,99%	125,94%	105,1%
2024(прогноз)	Y	114,19%	101,4%

Джерело: складено автором

У таблиці показано вплив темпів зростання внутрішнього валового продукту (ВВП) та індексу споживчих цін (ІСЦ) на темпи зростання податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до зведеного бюджету. Результати

моделювання описуються рівнянням: $y=6.0003-0.0557x_1+0.1279x_2$, де y — темп росту надходжень ПДФО у відсотках, x_1 — темп росту ВВП у відсотках, а x_2 — темп росту ІСЦ у відсотках. Варто зазначити, що модель містить як позитивні, так і негативні коефіцієнти. Це означає, що зі збільшенням темпів зростання ВВП або ІСЦ, темп росту надходжень від ПДФО може відповідно зрости або зменшитись.

2.2. Формування доходів місцевих бюджетів України за рахунок податку на доходи фізичних осіб

Перед тим як проаналізувати роль податку на доходи фізичних осіб у доходах місцевих бюджетів Києва, проведемо дослідження обсягів доходів бюджету м. Києва за 2020–2023 роки (рис. 2.3). Найвищі показники доходів спостерігаються у 2023 році (78 542,4 млн грн) та у 2022 році (70 503,5 млн грн).

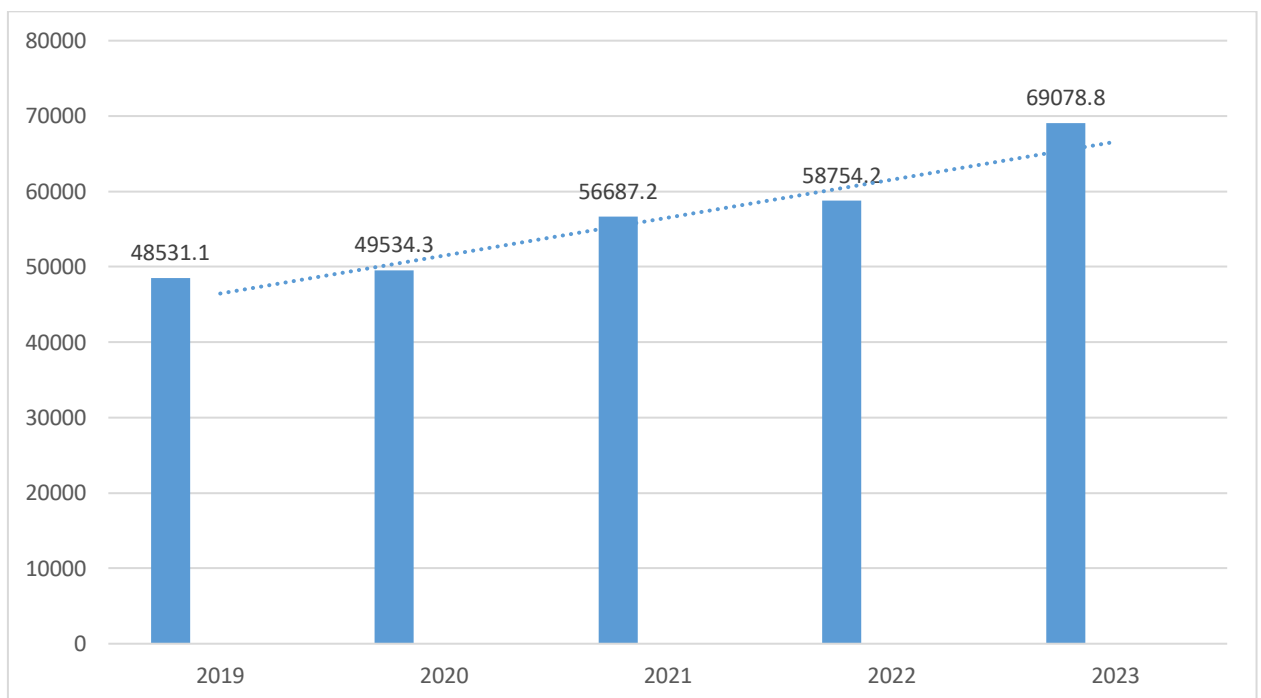
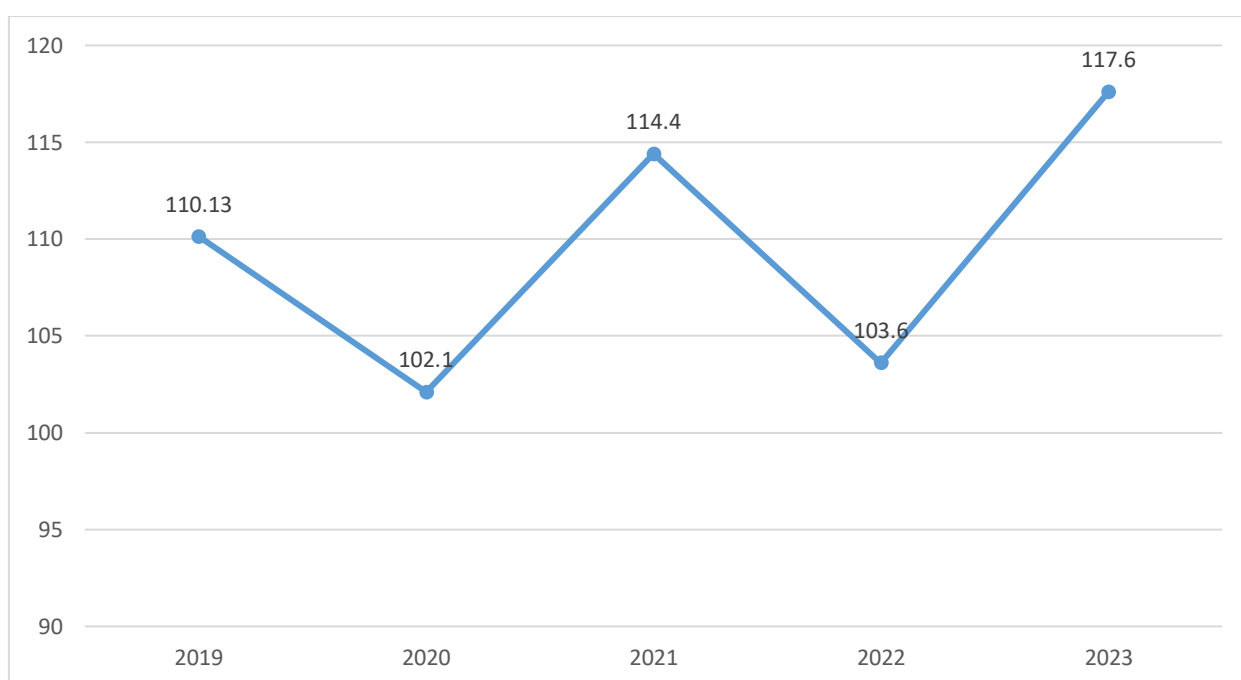

Рис. 2.3 Динаміка доходів бюджету м. Київ за 2019-2023 рр.. млн. грн

У період 2019-2020 років спостерігався певний спад надходжень до бюджету міста Києва. Вважаємо, що ця тенденція була викликана

поширенням коронавірусу COVID-19 та скороченням економічної активності як бізнесу, так і населення, що вплинуло на обсяги отриманих доходів фізичних осіб.

На основі даних з рис. 2.4 було розраховано темпи зростання доходів бюджету м. Київ за 2019-2023 роки, що дозволяє стверджувати, що бюджет досліджуваного міста в основному зростає протягом аналізованого періоду. Зокрема, у 2019 році – на 126,1%, у 2020 році – на 95,93%, у 2021 році – на 117,13%, у 2022 році – на 103,89%, а у 2023 році – на 111,4%.

**Рис. 2.4 Аналіз темпів зростання доходів бюджету м. Київ
за 2019-2023 рр**

Дослідивши динаміку загальних обсягів доходів бюджету м. Києва, варто звернути увагу і на показники бюджетів областей України та зробити порівняльний аналіз їх значень. Отож, дані таблиці 2.6 свідчать про вагоме місце доходів бюджету м. Києва порівняно із рештою областей України.

Зокрема, встановлено, що у 2023 році місто Київ має найбільшу частку в доходах Зведеного бюджету України, яка складає 15,47%.

За ним слідує Дніпропетровська область з 8,77%, Київська область з 5,95%, Одеська область з 6,14%, Львівська область з 6,68%, Харківська область з 6,525%, Запорізька область з 3,87% та Полтавська область з 4,42% (рис. 2.5).

Таблиця 2.6

**Місце доходів бюджету м. Києва порівняно із рештою областей
України**

Область	2019	2020	2021	2022	2023	Частка до загального обсягу бюджетів, %
Україна	300229,3	311304,8	373599,7	398053,2	441875	100
м. Київ	48531,1	49534,3	56687,2	58754,2	69070,8	15,47
Вінницька	10802,3	10987,8	12615,5	14775,3	16385,7	3,59
Волинська	5407,6	5851,8	6867,8	8848,2	10015,0	2,03
Дніпропетровська	31682,8	32042,1	41602,5	45191,9	50132,3	8,77
Донецька	14659,6	15108,9	17940,6	13778,6	11553,3	4,00
Житомирська	7760,3	8020,3	9624,9	12590,5	14455,9	2,87
Закарпатська	5998,6	5976,6	7149,5	9068,8	10652,1	2,13
Запорізька	13568,5	13994,0	16933,6	13429,6	12724,1	3,87
Івано-Франківська	6829,7	7089,8	8562,7	10302,7	11497,0	2,43
Київська	17077,6	18602,5	22265,9	22440,3	28281,7	5,95
Кіровоградська	6435,5	6733,7	7808,3	8797,8	10097,5	2,185
Луганська	3861,1	4186,9	4993,2	3301,0	1322,5	0,97
Львівська	17653,7	18608,1	22511,4	29990,3	33152,6	6,68
Миколаївська	7496,5	7934,9	9231,5	11465,3	12109,4	2,64
Одеська	18495,2	19172,4	22343,8	24539,3	27607,0	6,14
Полтавська	13039,0	13054,8	16674,5	18313,2	19613,6	4,42
Рівненська	5809,1	6273,7	7654,0	9135,9	10613,1	2,16
Сумська	7055,7	7351,6	8699,6	9808,2	10500,3	2,39
Тернопільська	5102,0	5377,6	6637,5	7636,9	8806,3	1,84
Харківська	20983,5	21842,3	26896,0	23342,8	26003,2	6,525
Херсонська	5751,3	6050,5	7136,4	3800,6	2735	1,395
Хмельницька	7782,8	8065,7	9808,7	11989,4	13057,0	2,78
Черкаська	7923,6	8435,8	9950,9	11687,7	14120,4	2,855
Чернівецька	3926,3	3964,4	4773,7	5789,7	6716,5	1,38
Чернігівська	6595,9	7044,3	8230,0	9364,7	10652,6	2,29

Джерело: складено автором

Отже, результати аналізу демонструють значний вплив податкових надходжень та зборів з міста Києва на Зведений бюджет України.

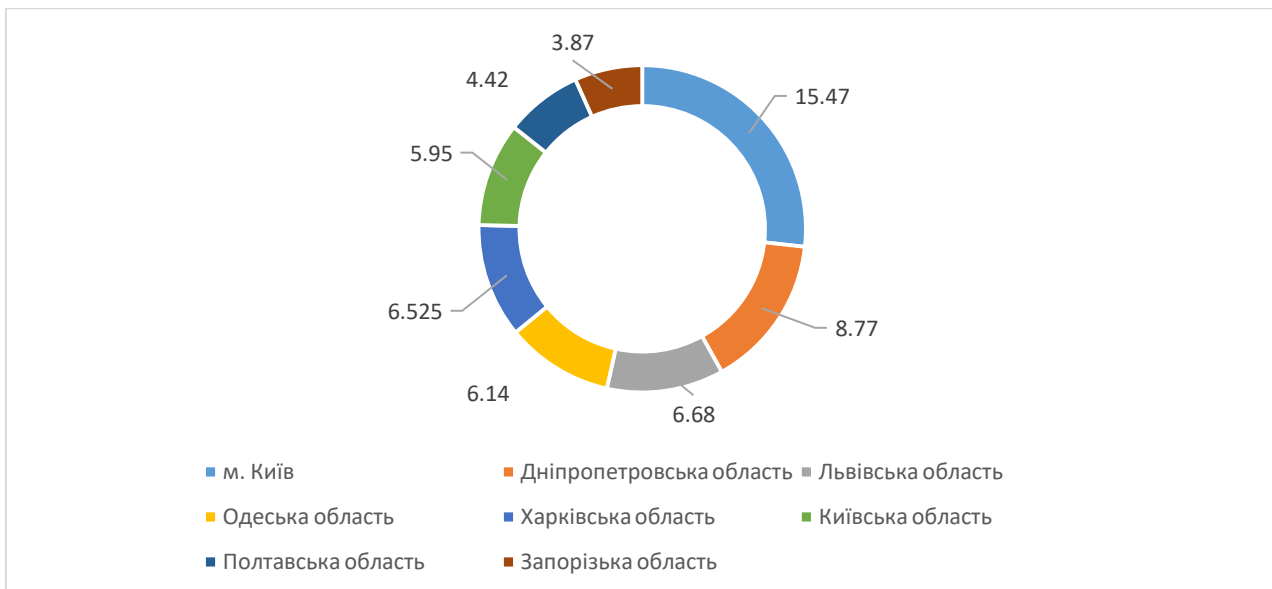

Рис. 2.5 Частка доходів бюджету м. Київ та найбільших областей України в Державному бюджеті України на 2023 рік

Джерело: складено автором

Далі проаналізуємо особливості надходжень податку та збору на доходи фізичних осіб до місцевого бюджету м. Києва за 2019-2023 рр. (рис. 2.6). Встановлено, що протягом даного періоду обсяг утриманого податку зростає.

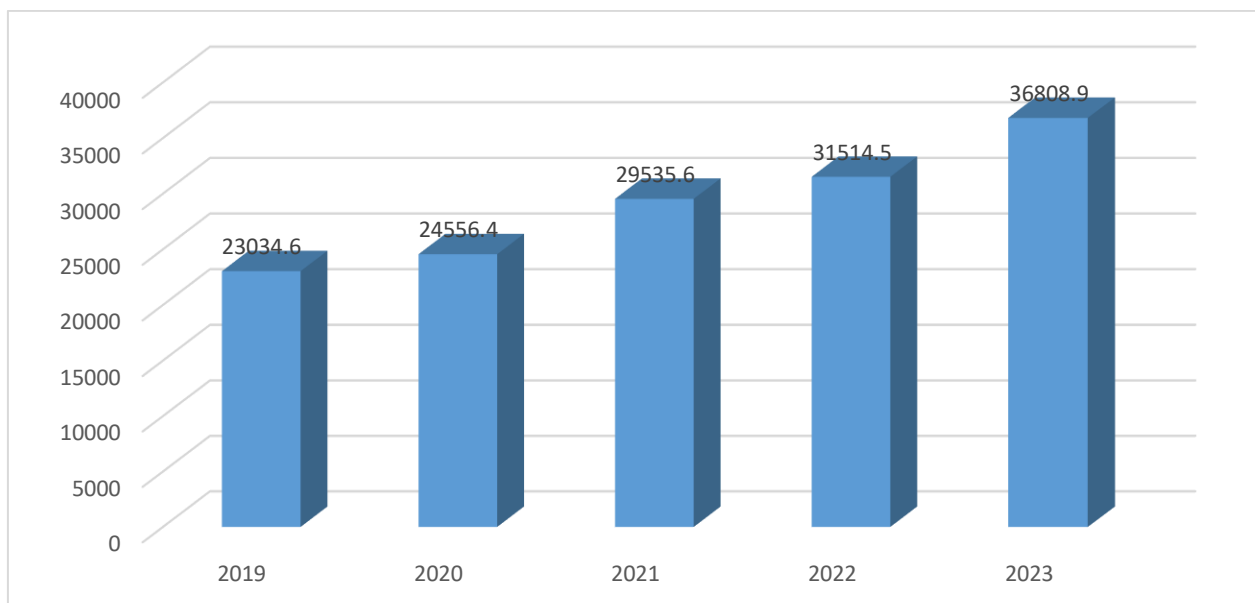

Рис. 2.6 Динаміка надходжень податку на доходи фізичних осіб до місцевого бюджету м. Києва за 2019-2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором

На рис. 2.7 представлений аналіз структури ПДФО в місцевому бюджеті м. Києва. Виявлено, що зі збільшенням доходів місцевого бюджету міста зростали і надходження податку на доходи фізичних осіб, який займає значну частину в бюджеті Києва. Наприклад, у 2023 році при загальному обсязі бюджету міста в 69070,8 млн грн, надходження ПДФО склали 36808,9 млн грн.

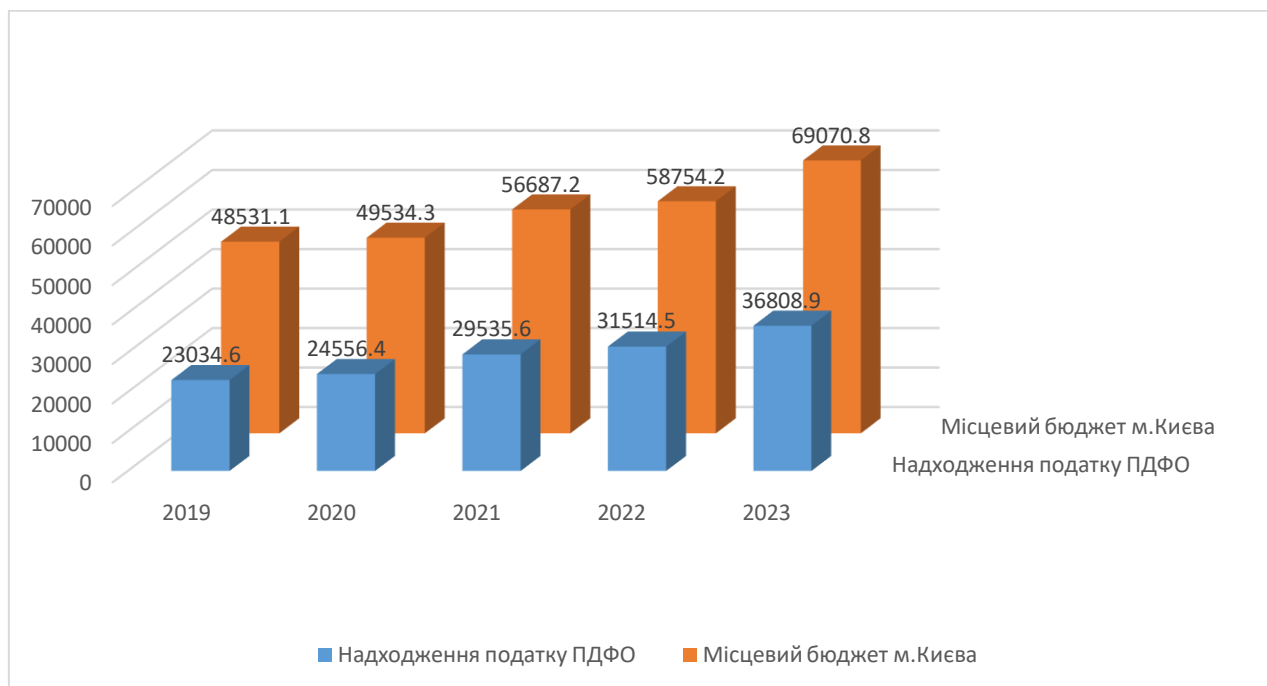

Рис. 2.7 Обсяг податку на доходи фізичних осіб у місцевому бюджеті м. Києва за 2019-2023 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором

Далі проведемо аналіз обсягів надходжень податку на доходи фізичних осіб в структурі доходів місцевого бюджету м. Києва у 2019-2023 рр. (табл. 2.7)

Дослідження структури основних надходжень до бюджету міста Києва показує, що податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є ключовим джерелом доходів протягом усього досліджуваного періоду.

Згідно з даними таблиці 2.7, усі види доходів, включаючи ПДФО, демонструють зростання. Зокрема, за підсумками 2023 року ПДФО збільшився на 4956,85 млн грн, або на 15,72% порівняно з 2022 роком. Це

свідчить про зростання доходів населення Києва, оскільки цей податок базується на доходах громадян.

Таблиця 2.7

Обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб в структурі доходів місцевого бюджету м. Києва у 2019-2023 рр., млн. грн.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Абсол. Відхил. 2023/2022 млн. грн.	Відн. відхил., 2023/2022 %
Всього податкові надходження, в т.ч.:	44016,1	46068,8	55808,6	58077,2	67800,14	9722,94	16,74
Податок та збір на доходи фізичних осіб	23034,6	24566,4	29535,6	31528,43	36485,28	4956,85	15,72
Податок на прибуток підприємств	5106,2	5136,0	6373,7	7599,67	8920,4	1320,73	17,38
Рентна плата	47,1	31,0	31,6	54,92	59,14	4,22	7,68
Акцизний податок	1896,8	2166,6	2533,8	1988,22	3233,79	1245,57	62,65
Податок на майно	6880,0	6470,7	7390,1	5578,97	5882,34	303,37	5,44
Єдиний податок	6915,6	7625,9	9823,6	11236,21	13122,37	1886,16	16,79
Інші податки та збори	36,5	35,2	43,7	51,82	58,34	6,52	12,58

Джерело: складено автором

Аналізуючи джерела наповнення місцевого бюджету Києва, слід зазначити, що після ПДФО найбільшим джерелом доходів є єдиний податок, який становить 13122,37 млн грн. На третьому місці знаходиться податок на прибуток підприємств із сумою 8920,4 млн грн за 2023 рік. Далі йде акцизний податок, що приніс 3233,79 млн грн.

На рисунку 2.8 графічно зображена частка основних статей доходів місцевого бюджету Києва за 2023 рік.

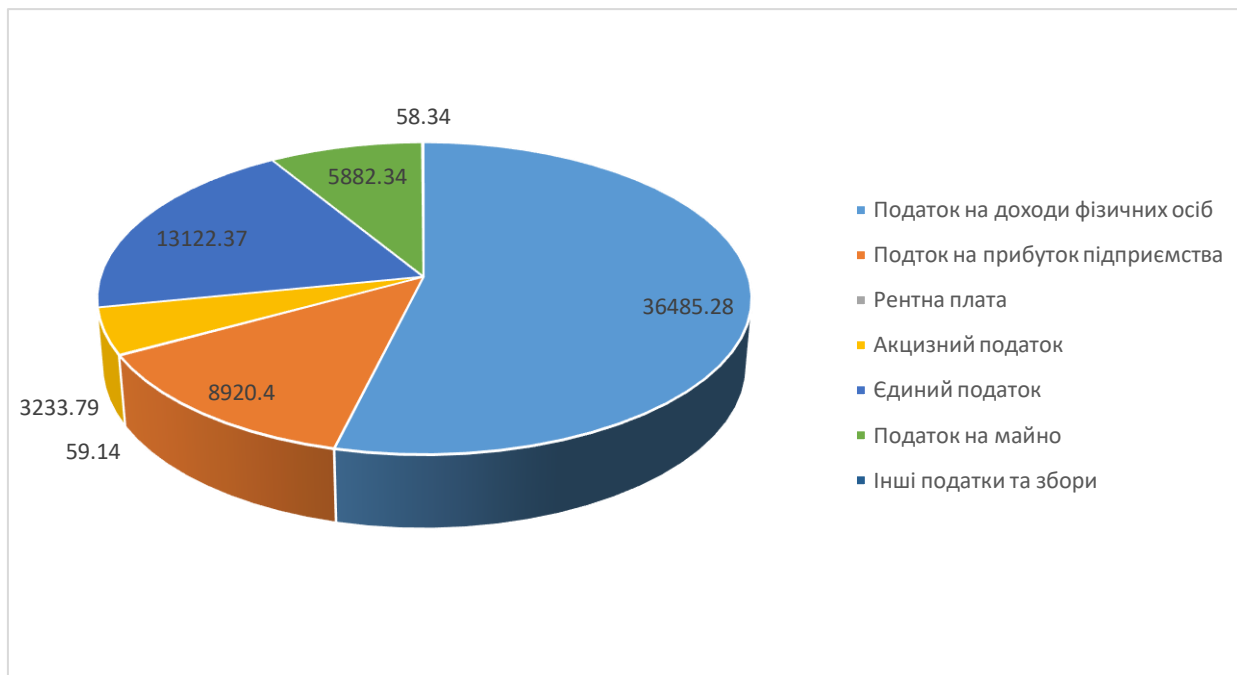

Рис. 2.8 Місце податку на доходи фізичних осіб в доходах місцевих бюджету м. Києва у 2023 році, млн. грн.

Джерело: складено автором

Отже, можна зробити висновок, що в період 2019-2020 років спостерігалось певне зменшення надходжень до бюджету міста Києва. Це, ймовірно, було викликано поширенням коронавірусу COVID-19 та зменшенням економічної активності як бізнесу, так і населення, що, у свою чергу, вплинуло на обсяги отриманих доходів фізичних осіб. Важливо відзначити, що доходи бюджету Києва займають значне місце порівняно з іншими областями України.

Зростання доходів місцевого бюджету міста супроводжувалося збільшенням надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який становить значну частину бюджету Києва. Наприклад, у 2023 році, при загальному обсязі бюджету міста 69070,8 млн грн, обсяг ПДФО складав 36485,28 млн грн.

Дослідження структури основних надходжень до бюджету Києва показує, що ПДФО є ключовим податком за обсягами протягом всього

досліджуваного періоду. При цьому спостерігається зростання всіх видів доходів, включаючи ПДФО, який за результатами 2023 року зріс на 9722,94 млн грн або 216,74% порівняно з попереднім роком. Це підтверджує зростання доходів населення Києва, які є основною базою для утримання цього податку.

2.3 Аналіз ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

З аналізу надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) до зведеного бюджету України та їх розподілу по бюджетах різних рівнів можна зробити висновок, що з 2019 по 2023 рік спостерігається стабільна тенденція зростання обсягів надходжень ПДФО. Крім того, зростає їх частка у ВВП, доходах бюджетів та загальних обсягах сплати податків. Практичні дані показують, що ПДФО є одним із основних джерел формування фінансових ресурсів держави.

Головним фактором, що значно вплинув на обсяги надходжень ПДФО до зведеного бюджету, виявилася середня заробітна плата працюючих. Тож, протягом періоду з 2019 по 2023 рік, кожна гривня зростання середньої заробітної плати працюючих приносила зведеному бюджету України щорічно зростання ПДФО на 26,3 млн грн (див. табл. 2.8).

ПДФО – це друге за значимістю джерело бюджетних доходів. У 2023 році його обсяг склав 496,3 млрд грн. Основними причинами збільшення надходжень після кризи стали підвищення мінімальної зарплати (яка є базою для розрахунку податку), активні заходи державних органів, зокрема податкової служби та Держпраці, спрямовані на легалізацію неофіційно працевлаштованих громадян та їхніх доходів, а також відновлення довіри до банківської системи, що призвело до збільшення депозитних вкладів і, відповідно, надходжень ПДФО від оподаткування відсотків за депозитами.

Останні роки показують стійку тенденцію до зростання сплати ПДФО по всій Україні. Абсолютний приріст обсягів ПДФО супроводжується збільшенням його частки у ВВП України, яка досягла 7,59% у 2023 році з вищезгаданих причин.

Таблиця 2.8

Динаміка економічних показників, що впливають на надходження ПДФО до Державного бюджету України за 2017–2021 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Абсол. Відхил. 2023/2022 млн. грн.	Відн. відхил., 2023/2022 %
Середньомісячна заробітна плата, грн.	9223	10727	12337	14895	17442	+2547	+17,1
Середньорічна чисельність населення, зайнятого в економіці, тис. осіб	16578,3	15915,3	15610,0	13190,45	12284,4	-906,05	-6,87
Індекс зростання споживчих цін, %	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1	-21,5	-16,98

Джерело: складено автором

Варто зазначити, що такий рівень є порівнянним з показниками розвинених європейських країн. У 2023 році частка ПДФО у доходах зведеного бюджету України становила 16,0% . Це дозволяє податку на доходи фізичних осіб залишатися другим за важливістю податковим інструментом після ПДВ для формування доходів зведеного бюджету України. Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП, який використовується як сумарний показник ефективності податку, має тенденцію до зростання, що є позитивним сигналом (табл. 2.9).

Отже, можна зробити висновок про значне фіскальне значення податку на доходи фізичних осіб.

Основне джерело сплати ПДФО - це заробітна плата працівників, податок на доходи з зарплати складає в 2023 році 77,7 % від загального надходження ПДФО до зведеного бюджету України.

Таблиця 2.9

Динаміка питомої ваги ПДФО у ВВП в поточних цінах за 2019–2023
рр.,%

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Абсол. Відхил. 2023/2022 млн. грн.	Відн. відхил., 2023/2022 %
ПДФО	275458,5	295107,3	349785,5	420672,6	496343,0	+75670,4	+17,99
ВВП в поточних цінах	3974564	4194102	5459574	5191028	6537825	+1346797	+25,94
Частка ПДФО в ВВП	6,93	7,04	6,41	8,1	7,59	-0,51	-6,29

Джерело: складено автором

За останні 5 років він має тенденцію до збільшення за рахунок зниження часток інших елементів ПДФО (рис. 2.9).

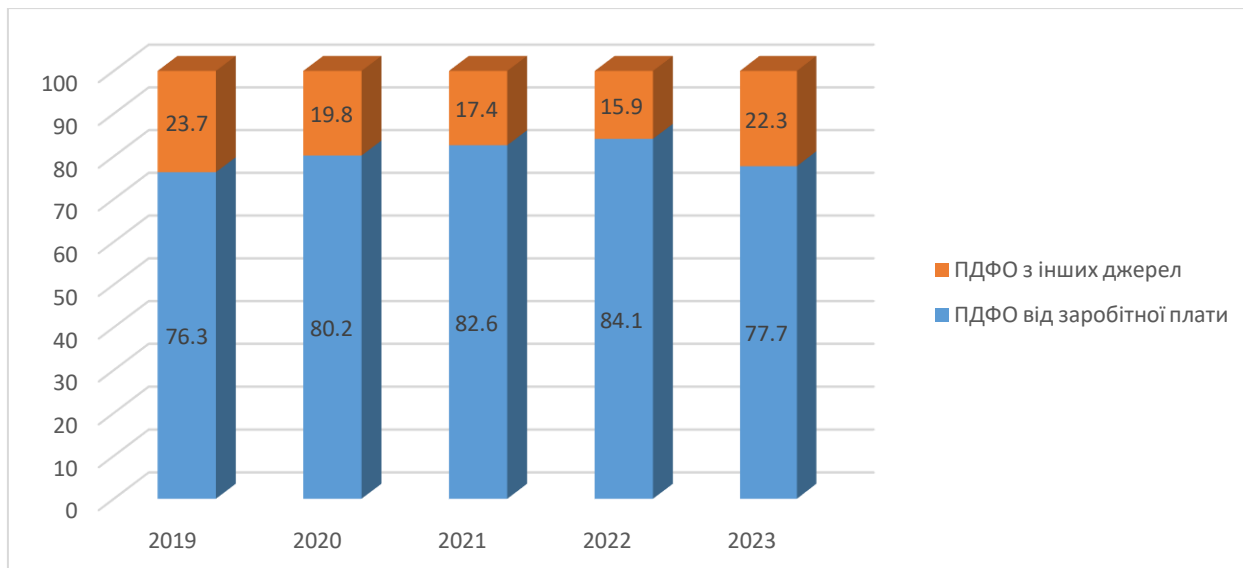

Рис. 2.9 ПДФО від заробітної плати порівняно з ПДФО з інших джерел

Отже, можна зробити висновок, що ПДФО є другим за значимістю джерелом бюджетних доходів. У 2023 році його обсяг становив 496,3 млрд

грн. Основним фактором, що вплинув на надходження ПДФО до зведеного бюджету, була середня заробітна плата працюючих. З 2019 по 2023 рік кожна гривня зростання середньої заробітної плати приносила зведеному бюджету України щорічне зростання ПДФО на 26,3 млн грн.

Протягом останніх років сплата ПДФО по Україні має тенденцію до зростання. Абсолютний приріст обсягів ПДФО супроводжується збільшенням його частки у ВВП України, яка досягла 7,59% у 2023 році. Цей рівень порівняний з показниками розвинених європейських країн. Надходження ПДФО за останні кілька років складають значну частину всіх доходів Державного бюджету, а частка податку на доходи фізичних осіб у податкових надходженнях досягла 7,8% у 2023 році.

Таким чином, можна стверджувати, що податок на доходи фізичних осіб є бюджетоутворюючим податком, який відіграє важливу роль у формуванні ресурсної бази Державного бюджету України. Для місцевих бюджетів його фіскальне значення ще вище, ніж для Державного бюджету.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТЯГНЕННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб

Проаналізуємо особливості стягування податку на особисті доходи у деяких країнах світу. У більшості розглянутих зарубіжних країн застосовуються прогресивні податкові ставки. У додатку А представлені ставки ПДФО у країнах-членах ЄС. Зокрема, в Болгарії та Румунії розмір податку становить найменше – 10 %, в Угорщині – 15 %, а в Литві та Естонії ПДФО стягується у розмірі 20 %. У Франції та Німеччині податок на доходи фізичних осіб становить 45 %. Найвищий відсоток цього податку стягується у Фінляндії – 56,95 %.

На рисунку 3.1 представлено список країн, які не є членами ЄС, та їхні ставки ПДФО.

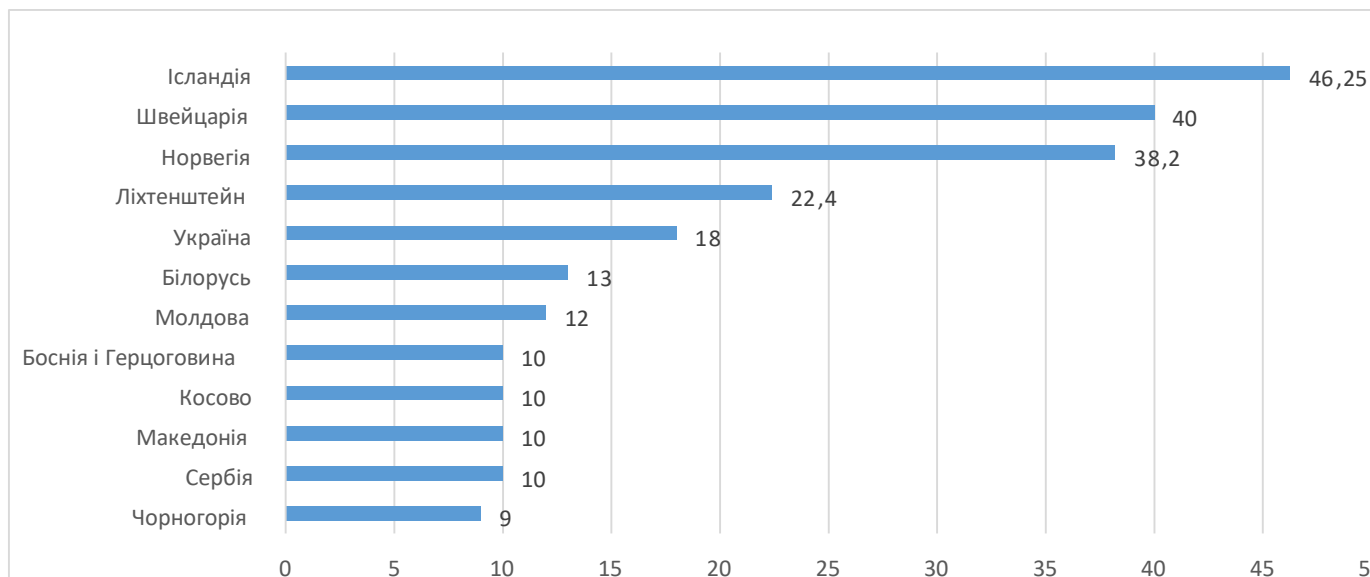

Рис. 3.1 Ставки ПДФО у європейських країнах, які не є членами ЄС

Джерело: складено автором

Серед країн, представлених на рисунку 3.1, найнижча ставка ПДФО спостерігається в Чорногорії – 9%. У Боснії і Герцеговині, Косово, Македонії та Сербії податок становить 10%. Найвищий прибутковий податок стягується у Норвегії (38,2%), Швейцарії (40%) та Ісландії (46,25%).

У країнах, де використовується прогресивна шкала оподаткування, ставки податку на доходи фізичних осіб диференційовані залежно від рівня доходу, що забезпечує соціальну справедливість оподаткування. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою існує неоподатковуваний мінімум, який враховує сімейний стан, професійну діяльність та витрати платника податків.

У практиці оподаткування європейських країн існують різні схеми оподаткування доходів залежно від сімейного статусу платника податків. Наприклад, у Німеччині неодружені громадяни мають менший неоподатковуваний мінімум, ніж одружені. У деяких країнах ставки прибуткового податку для одиноких платників податків вищі, ніж для подружніх пар: у Швеції на 8%, у Франції на 7%, в Італії на 2%. У США, Ірландії та Німеччині податком може оподатковуватися як дохід окремого громадянина, так і дохід сім'ї, що дозволяє знизити податковий тягар. Додаткові пільги надаються платникам податків, які мають дітей або інших утриманців.

Законодавство більшості економічно розвинених країн передбачає зменшення оподатковуваних доходів на суму фактично понесених витрат платника податків. Наприклад, у Великій Британії оподатковуваний дохід зменшується на суму відсотків за кредит на купівлю будинку, в Ірландії – витрат, пов'язаних з роботою, внесків на страхування життя та медичне страхування, у Швеції – витрат, пов'язаних з роботою, відсотків за позиками, внесків на пенсійне забезпечення та страхування життя.

Застосування прогресивної шкали, а також податкових знижок та пільг зменшує рівень сумарного податкового навантаження на доходи громадян у розвинених країнах порівняно з максимальними ставками податку. Водночас,

у постсоціалістичних країнах (наприклад, Болгарія, Угорщина, Україна) цей рівень значно більший.

У більшості економічно розвинених країн прибутковий податок є основним джерелом наповнення бюджету, незважаючи на високу соціальну складову. Наприклад, у США податок на доходи фізичних осіб забезпечує близько 50% податкових надходжень, у Франції – одну п'яту, а в країнах ЄС загалом – близько чверті податкових надходжень консолідованого бюджету.

У Франції оподатковуваний дохід включає річний дохід, отриманий з різних джерел. Дохід визначається за його характером, а при розрахунку чистого оподаткованого доходу застосовуються податкові пільги, відрахування та договірні положення, з урахуванням прогресивних податкових ставок.

Прибутковий податок у Франції стягується за прогресивними ставками з максимальною ставкою 45%. Існує режим спільного оподаткування для подружніх пар та осіб, які уклали громадянський союз. Податок оцінюється за сукупним доходом членів домашнього господарства, включаючи утриманців.

У загальному вигляді ставки прибуткового податку у Франції можна подати наступним чином (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Ставки прибуткового податку для фізичних осіб у Франції

Права межа, євро	Ліва межа, євро	Ставка ПДФО, %
0	9 806	0
9 807	27 085	14
27 086	72 616	30
72 617	153 782	41
153 783	-	45

Джерело: складено автором

Проте схема розрахунку податку у Франції досить складна. Розмір неоподаткованого доходу та порогові значення для подальшої прогресії

залежать від кількості членів сім'ї. В рамках системи сімейних коефіцієнтів встановлені коридори доходу, до яких застосовуються податкові ставки. Податкові ставки визначаються шляхом поділу оподатковуваного доходу сім'ї на кількість членів сім'ї. Потім податкове зобов'язання розраховується шляхом множення податку, розрахованого на одного члена сім'ї, на їх загальну кількість. Система коефіцієнтів наведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Сімейна система коефіцієнтів з прибуткового податку у Франції

Склад сім'ї	Коефіцієнт
Самотній платник податків	1
Одружена пара без дітей	2
Одружена пара з одним дитиною	2,5
Одружена пара з двома дітьми	3
Кожна додаткова дитина у одруженої пари (більше 2 дітей)	+1

Джерело: складено автором

Найбільш багаті громадяни Франції сплачують податок на багатство (wealth tax). Його ставки представлені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Ставки податку на багатство у Франції

Рівень доходу, євро	Ставка ПДФО, %
До 800000 €	0
800000 € - 1300000 €	0,5
1300000 € - 2570000 €	0,7
2570000 € - 5000000 €	1
5000000 € - 10000000 €	1,25
Свыше 10000000 €	1,5

Джерело: складено автором

Закон про прибутковий податок Німеччини розрізняє кілька типів доходів, таких як доходи від зайнятості, самозайнятості, інвестицій, бізнесу та нерухомості. Оподатковуваний дохід визначається шляхом віднімання з загальної суми доходів певних спеціальних відррахувань. Важливо зазначити, що в Німеччині, як і в багатьох інших розвинених країнах, існує неоподатковуваний мінімум, який становить 8820 євро на рік для окремих платників податків і 17640 євро для подружніх пар, які подають спільну податкову декларацію. Ці дані наведені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Ставки прибуткового податку в Німеччині

Оподатковуваний діапазон доходу для самотніх платників податків (EUR)		Оподатковуваний діапазон доходу для сімейних платників податків (EUR)		Ставка податку ПДФО, %
від	до	від	до	
0	8820	0	17640	0
8820	54058	17640	108116	14
54058	256304	108116	512608	42
256304	і вище	512608	і вище	45

Джерело: складено автором

Для поліпшення економічної ситуації та розвитку інфраструктури уряд країни вводить додатковий "солідарний" податок у розмірі 5,5% на всі індивідуальні прибуткові податки. При обчисленні ПДФО існує багато різних відррахувань, які можуть бути застосовані. Зокрема, дохід може бути зменшений на [21; 38]:

- Відрахування на дітей: ці відрахування надаються на кожну дитину віком до 18 років, до 21 року, якщо дитина не працює і зареєстрована як безробітна, або до 25 років, якщо дитина навчається в коледжі, університеті або проходить професійну підготовку. Сума становить 182 євро на місяць на кожну дитину для обох батьків (отже, при поданні спільної податкової декларації сума відррахування складе 364 євро на місяць).

- Відрахування на освітні витрати: 30% витрат на освіту дітей, але не більше 5000 євро на рік за кожну дитину.
- Відрахування на догляд за дітьми: дві третини витрат на догляд за дітьми (наприклад, дитячий садок, няня) до досягнення дитиною 13 років, з максимальною сумою відрахування 4000 євро на рік.
- Витрати, пов'язані з працею: витрати, понесені працівником для отримання, захисту або збереження доходів від зайнятості (проїзд до роботи і назад, придбання професійної літератури, членські внески до професійних організацій) або стандартне відрахування для працюючих платників податків. За замовчуванням ці витрати приймаються як відрахування у сумі 1000 євро без надання підтверджувальних документів, однак, якщо платник податків витратив більше, він може відняти фактичні витрати за умови надання відповідних доказів.
- Стандартне відрахування для пенсіонерів: становить 102 євро на рік.
- Внески за договорами страхування для догляду за хворими та літніми людьми: повністю відраховуються.
- Внески до фондів базового медичного страхування: повністю відраховуються, якщо здійснені фізичною особою.
- Внески за договорами страхування життя, здоров'я, відповідальності тощо: в межах встановлених лімітів.

У Сполучених Штатах система розрахунку ПДФО досить складна.

Для цілей оподаткування всі платники податків поділяються на п'ять основних категорій: неодружений; голова сім'ї; одружений, який заповнює спільну декларацію; вдівець; одружений, який заповнює окрему декларацію [4].

Для кожної з цих категорій передбачені свої прогресивні ставки податку (таблиця 3.5) та розмір стандартних відрахувань (неоподаткованого доходу) (таблиця 3.6).

Таблиця 3.5

Ставки прибуткового податку США

Ставка податку, %	Розмір доходу за категоріями платників		
	Одинокий	Сім'я (спільна декларація)	Голова сімейства
0	\$ 0	\$ 0	\$ 0
12	\$ 9525	\$ 19050	\$ 13600
22	\$ 38700	\$ 77400	\$ 51800
24	\$ 82500	\$ 165000	\$ 82500
32	\$ 157500	\$ 315000	\$ 157500
35	\$ 200 000	\$ 400 000	\$ 200 000
37	\$ 500 000	\$ 600 000	\$ 500 00

Джерело: складено автором

Таблиця 3.6

Величина стандартних відрахувань США

Статус отримувача відрахувань	Сума відрахування, дол. США
Не одружений (одинокий)	\$ 12000
Голова сімейства	\$ 24000
Сім'я	\$ 18000

Джерело: складено автором

Слід відзначити, що стандартні відрахування застосовуються до певного рівня доходу. Якщо дохід перевищує встановлену межу, розмір відрахування поступово зменшується до нуля.

Замість загального стандартного вирахування, платники податків-резиденти можуть скористатися наступними відрахуваннями [4]:

- Індивідуальні внески на пенсійний рахунок у межах найменшої суми компенсації, включеної до доходу, або 5500 доларів США (11000 доларів США для подружжя, що подає спільну декларацію). Сума збільшується на 1000 доларів США для платників податків віком 50 років і більше. Відрахування припиняється, якщо скоригований валовий дохід перевищує певний ліміт [13].

- Відсотки за студентськими позиками.

- Медичні витрати, що перевищують 7,5% від скоригованого валового доходу.
- Благодійні внески.
- Відсотки за іпотечними заставами, обмежені сумою позик на суму не більше 750000 доларів США або 1,1 млн. доларів США, якщо заборгованість виникла до 15 грудня поточного року.
- Збитки від нещасних випадків та крадіжок, понесені внаслідок визнаної державою катастрофи (понад 10% від скоригованого валового доходу).
- Суми податків на майно та дохід (до 10000 доларів США) та інші.

Аналіз показує, що більшість країн використовує прогресивну шкалу оподаткування доходів, але кількість ступенів і їх розміри різняться між країнами. Існують також значні відмінності у податкових ставках. Прогресивна шкала більшою мірою відповідає сучасним уявленням про справедливість оподаткування доходів фізичних осіб, але сам факт наявності або відсутності прогресії не є єдиним критерієм для оцінки справедливості податкової системи. Важливо враховувати реальне податкове навантаження на платників податків і можливість забезпечення певного рівня життя після сплати податків. У більшості країн існує неоподатковуваний мінімум або його аналог у вигляді податкового відрахування (податкового кредиту), що позитивно характеризує систему оподаткування доходів.

Оподаткування фізичних осіб з точки зору справедливості повинно сприяти рівномірному розподілу доходів серед різних груп громадян. Важливе значення має розмір неоподаткованого мінімуму, який повинен бути достатнім для задоволення мінімальних життєвих потреб платників податків.

3.2 Перспективи удосконалення механізму адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні

У червні 2022 року Україні було надано статус кандидата на членство в Європейському Союзі (ЄС). Це зобов'язує державу відповідати директивам ЄС у майбутньому. В. І. Данилишин зазначає, що «інтеграція в європейське співтовариство, а також побудова соціально орієнтованої економіки є стратегічною метою України, тому вдосконалення та реформування національної системи оподаткування має виходити з цієї мети». Тому існує необхідність удосконалення податкової системи, яка відповідала б інтересам платників податків і гармонізувалася з податковими системами країн ЄС. Однак, наразі в системі адміністрування ПДФО в Україні є певні проблеми, що потребують реформування та змін.

Рис. 3.2 Проблеми адміністрування ПДФО в Україні

У країнах ЄС податок на доходи громадян є головним джерелом фінансування бюджету, і його велику частину сплачують люди з високим доходом. Найнижші доходи або взагалі не оподатковуються, або сплачується

невелика частина, що відображає принцип соціальної справедливості. Забезпечення високих соціальних стандартів є однією з головних мет держав ЄС, і більшість країн фінансують соціальне страхування з податку на доходи фізичних осіб. Ця модель вважається справедливою та економічно обґрунтованою.

У жодній країні не існує ідеальної податкової системи, проте варто розглянути та проаналізувати позитивний досвід деяких країн ЄС. Розвинуті країни мають високі податкові ставки, але і високі доходи населення. Однією з основних переваг податкових систем за межами країн ЄС є застосування прогресивної шкали оподаткування, коли збільшення доходу призводить до зростання ставки податку. Максимальні ставки оподаткування доходів громадян серед країн-членів ЄС різняться.

У Франції адмініструванням податку на доходи фізичних осіб займається податкова служба. Згідно з податковим законодавством Франції, доходи розділяються на вісім категорій, кожна з яких має власну методику розрахунку та пільги. Податок нараховується за прогресивною шкалою зі ставками від 14% до 45% і розраховується на родину вцілому, а не окремо на громадянина.

У Німеччині та Франції функціонує подібна податкова система, де враховуються різні види діяльності та податкові класи громадян. Є шість податкових класів, які визначаються за сімейним станом та наявністю дітей у сім'ї. Прогресивна шкала податку застосовується із ставками від 14% до 45%, але громадяни з низькими доходами можуть бути звільнені від податку.

У Італії доходи поділяються на п'ять груп в залежності від джерела надходження, і кожна група оподатковується за різними ставками до 43%.

Польська податкова система синхронізована зі схемами адміністрування податків країн ЄС для уникнення подвійного оподаткування. Тут також існує прогресивна шкала ставок від 18% до 32%, а також низка пільг, зокрема, звільнення від сплати податку для молодих громадян до 26 років при певних умовах.

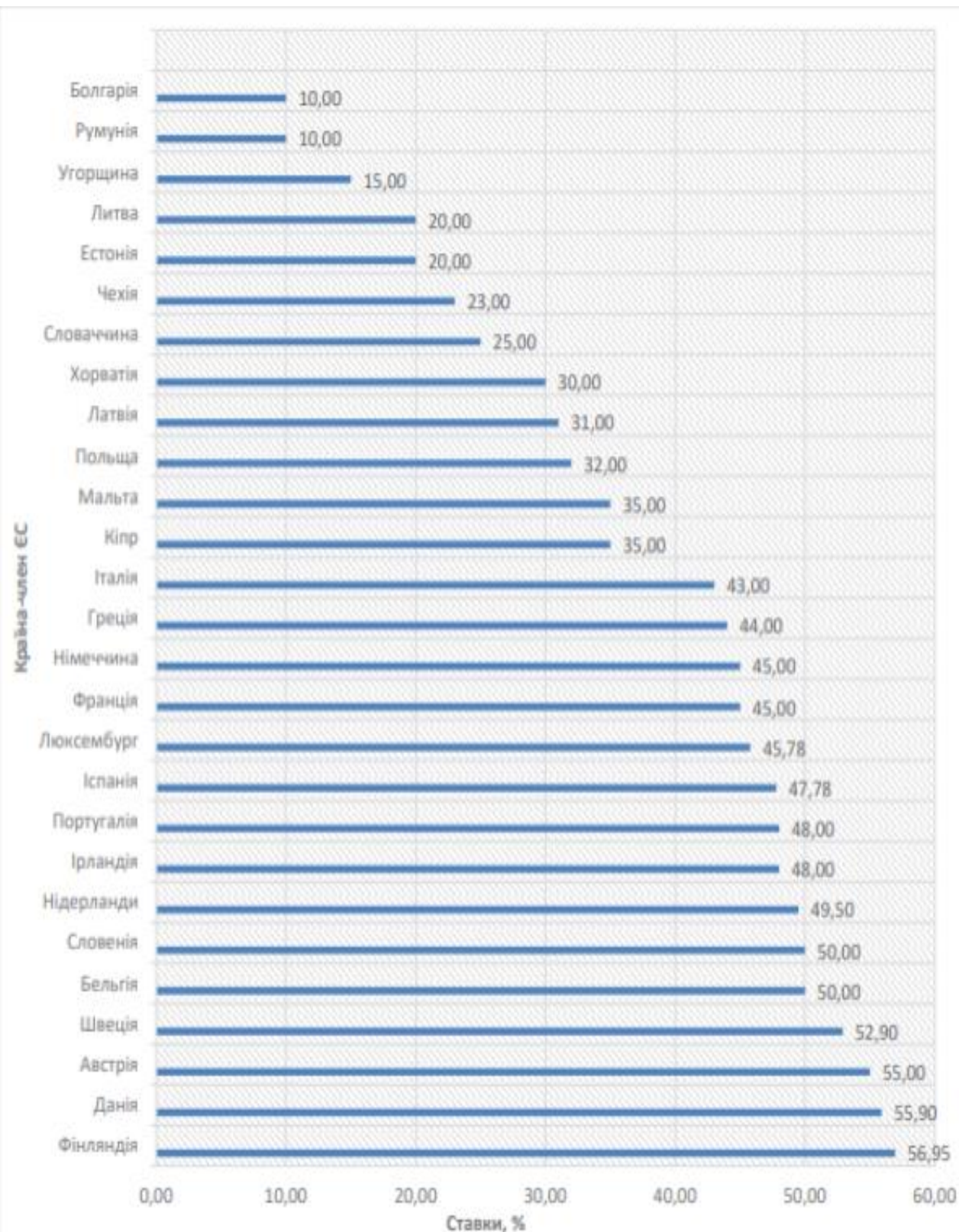

Рис. 3.3 Ставки ПДФО у країнах ЄС

Таке порівняння допомагає виокремити як схожі, так і відмінні елементи податкових систем деяких країн ЄС та України (рис. 3.4)

Спільні риси	Відмінні риси
Податок на доходи фізичних осіб застосовується в усіх країнах світу	Прозорість та відкритість оподаткування ПДФО
Декларування доходів громадян	Прогресивна шкала оподаткування доходів
Передбачено застосування спрощених технологій оподаткування	Існує нульова ставка оподаткування доходів громадян за низького рівня доходів
Існує знижка оподатковуваного доходу залежно від кількості дітей у сім'ї	Правила оподаткування ПДФО в ЄС встановлюються органами місцевого самоврядування, а не на загальнодержавному рівні
Державний контроль та адміністрування	Надання соціальних пільг у справлянні податку з доходів фізичних осіб не окремим фізичним особам, а сім'ям
Передбачена система податкових пільг	Більшість країн Євросоюзу стягують податки на всі доходи, отримані в країні або за її межами
Податок на доходи фізичних осіб є одним з основних джерел надходження до бюджету країни	В оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а в оподаткуванні інших доходів – пропорційні ставки
Однакова сутність та риси податкових систем України та країн ЄС	Майже у всіх європейських країнах існує податок на розкіш
Податкові системи України та країн ЄС розвиваються під впливом економічних, соціальних і політичних процесів у тій чи іншій країні	

Рис 3.4 Спільні та відмінні риси податкових систем України та ЄС

Необхідно розуміти, що не варто просто копіювати досвід інших країн, слід аналізувати їхні податкові системи та застосовувати найкращі практики. Виходячи з цього, можна окреслити основні напрямки для поліпшення системи оподаткування громадян, щоб вона була ефективною і соціально орієнтованою.

Перш за все, слід ввести прогресивну шкалу оподаткування з чіткими ставками, які враховують вид діяльності, розмір доходів усіх працюючих у родині, наявність пенсіонерів, осіб з інвалідністю та кількість

дітей. Впроваджувати таку шкалу необхідно поступово, щоб уникнути руйнування існуючої системи та плавно зменшувати податковий тиск на платників податків, застосовуючи принцип "багаті платять більше".

Для зменшення тінізації доходів і збільшення бази оподаткування потрібно впровадити обов'язкове декларування доходів усіх фізичних осіб. У цьому напрямі вже зроблено перші кроки: з 1 вересня 2021 року набрав чинності Закон України № 1539, який запроваджує одноразове добровільне декларування активів фізичних осіб та сплату одноразового збору до бюджету.

Важливим напрямом є діджиталізація процесу адміністрування доходів фізичних осіб. Наразі успішно функціонують і вдосконалюються електронні сервіси, зокрема "Електронний кабінет платника податків". У вересні 2019 року було створено Міністерство цифрової трансформації України, яке відповідає за реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних та національних електронних ресурсів. Проект "Дія" значно спростив отримання державних послуг для населення і бізнесу. Протягом 2021 року послугами Державної податкової служби через портал та мобільний додаток "Дія" скористалися понад 5 млн громадян.

На сучасному етапі розвитку податкової політики пріоритетними напрямками діяльності податкової служби є вдосконалення механізмів адміністрування податків і зборів та розширення електронних сервісів для платників податків. Впровадження цифрових технологій у процес оподаткування доходів громадян сприяє підвищенню податкової культури та фінансової грамотності населення.

1.1. Напрями гармонізації податкового перерозподілу доходів фізичних осіб в Україні

Сучасні методи фіскальної взаємодії між державою та суспільством спираються на багатовіковий досвід, що забезпечує високу податкову культуру у відносинах між податковими органами і платниками податків. Основними чинниками, які сприяють сприятливій податковій атмосфері, є

високий рівень демократизації та правової державності. В таких умовах громадяни добровільно сплачують податки, оскільки розуміють неминучість покарання за ухилення. Узгодження інтересів держави і платників податків є ключовим для ефективної податкової політики, спрямованої на розвиток суспільства і економічне зростання.

Останнім часом було вжито ряд заходів, спрямованих на заохочення добровільної сплати податків, зменшення тіньової економіки та посилення контролю за правильністю і своєчасністю сплати податків. Це включає розширення податкових прав і свобод платників, що є важливою гарантією дотримання законності при стягненні податків і захисту прав платників.

Особливу увагу слід приділити платникам податків з високими доходами (ПВД). З урахуванням значної диференціації доходів населення, можна виділити три групи платників податків за рівнем доходу і фіскальним значенням:

1. Низький рівень доходу: до цієї групи належать малозабезпечені верстви населення, які отримують заробітну плату нижче середнього рівня по країні. Це фізичні особи з доходом до двох мінімальних заробітних плат.

2. Середній рівень доходу: громадяни, які отримують заробітну плату на рівні середнього або вище середнього по країні – від двох до восьми мінімальних заробітних плат. Податки з доходів цієї групи становлять значну частину надходжень ПДФО (близько 40% за даними Державної податкової служби України).

3. Високий рівень доходу: фізичні особи з доходом, що перевищує вісім мінімальних заробітних плат на місяць. До таких доходів слід застосовувати зростаючу прогресію для збільшення бюджетних надходжень.

Міжнародний досвід показує, що спеціальні заходи щодо великих платників податків можуть приносити значну користь державі, оскільки невелика кількість платників забезпечує значний відсоток загальних доходів. Обслуговування цієї категорії платників дозволяє покращити знання про їхню діяльність, підвищити якість податкової звітності та ефективність

перевірок, зосередившись на конкретних секторах економіки. Спеціалізовані інспекції з більш кваліфікованим кадровим потенціалом здатні вирішувати складні проблеми та надавати платникам якісні послуги.

Ефективна співпраця між податковими органами і великим бізнесом, а також зростання обсягів сплати податків до бюджету досягається завдяки добровільній сплаті та партнерським відносинам між бізнесом і владою, а не через фіскальний тиск. В Україні, на відміну від розвинених країн, основні платники особистого прибуткового податку – це громадяни з доходами на рівні двох-трьох мінімальних заробітних плат. Перенесення податкового тягаря на осіб з надвисокими доходами і поступове виведення таких доходів з тіні є актуальним і пріоритетним напрямом модернізації ПДФО на сучасному етапі.

Аналізуючи міжнародний досвід організації податкових служб для великих платників податків, який здебільшого базується на класифікації платників, а також українську практику оподаткування цієї категорії, можна визначити критерії для відбору фізичних осіб з високими доходами. Головними критеріями у світовій практиці є загальний обсяг доходів від усіх видів діяльності, вартість активів, прибуток, кількість працівників та відповідний обсяг податку до сплати. В Україні до критеріїв віднесення до категорії платників з високими доходами можна включити такі:

1. Рівень регулярних активних доходів — понад 100 мінімальних заробітних плат (МЗП) за попередній звітний період. Високий дохід визначається як понад 8 МЗП на місяць, що дозволяє покривати споживчі потреби на рівні вище середнього по Україні. За рік це становить понад 100 МЗП.

2. Обсяг податкових зобов'язань за активними доходами — понад 25 МЗП за попередній звітний період. Виходячи з того, що середнє податкове навантаження з активних доходів платника з високими доходами становить близько 25%, то такі податкові зобов'язання впливають з доходу в розмірі

16 МЗП. Таким чином, до групи великих платників податків можна віднести осіб, що отримують такий дохід.

3. Обов'язкова сплата майнових податків та податків на розкіш. Чинне законодавство передбачає оподаткування майна громадян, включаючи транспортні засоби, земельні ділянки, нерухомість. Законопроект про податок на розкіш пропонує оподатковувати квартири площею понад 300 кв. м, житлові будинки понад 600 кв. м, земельні ділянки певних розмірів, автомобілі з об'ємом двигуна понад 4000 куб. см, мотоцикли з об'ємом двигуна понад 800 куб. см, човни з потужністю двигуна понад 55 кВт, літаки, вертольоти та інші предмети розкоші (дорогоцінності, зброю тощо, вартістю понад 2000 євро; одяг, предмети мистецтва, антикваріат вартістю понад 3000 євро). Такі витрати не можуть дозволити собі особи з низькими та середніми доходами, отже, цей критерій може використовуватися для визначення платників з великими доходами.

Для визначення фізичної особи як платника з високими доходами необхідно враховувати щонайменше два з наведених критеріїв, причому перший є основним. Деякі експерти вважають, що високі податкові ставки можуть спонукати фізичних осіб ухилятися від сплати податків. Як зазначає український науковець І. Патлаєвський, справедливий розподіл податків вимагає, щоб кожен громадянин робив внесок відповідно до своїх можливостей і потреб держави. Він цитує А. Сміта, який зазначав, що багаті повинні брати участь у видатках держави не тільки пропорційно до своїх доходів, а й дещо більше. Ухилення від сплати податків є об'єктивним явищем і не обов'язково залежить від розміру податкової ставки. З цим явищем слід боротися шляхом індивідуального підходу до платників та належного податкового контролю.

Для ефективної роботи податкових органів з фізичними особами, які мають високі доходи, необхідно дотримуватись принципів та адаптувати підхід спеціально для цієї категорії платників. Ось основні принципи:

1. Індивідуальний підхід: Забезпечення високої якості обслуговування, податковий супровід, надання своєчасних і конфіденційних консультацій, створення електронних кабінетів та ключів доступу для високодохідних платників, а також впровадження зручних процедур подання декларацій і сплати податків.

2. Партнерські взаємовідносини: Забезпечення добровільної сплати податків через нормативно закріплені критерії відбору цієї групи платників, спрощення системи реєстрації та зняття з обліку, укладання угод і протоколів про наміри щодо добровільного виконання податкових зобов'язань.

3. Попередження ухилення від сплати податків: Застосування ефективних методів оцінки й розрахунку реальних доходів фізичних осіб з високими доходами.

Ці принципи забезпечують ефективну фіскальну політику для фізичних осіб з високими доходами. Податковий супровід таких осіб має здійснюватись на рівні органів ДФС України в містах обласного значення. Впровадження сучасних технологій дозволить високодохідним платникам отримувати більшість послуг дистанційно через web-технології, мінімізуючи вплив людського фактора. У майбутньому планується надання можливості дистанційного отримання адміністративних послуг великим платникам.

Створення окремої групи платників податків з високими доходами та якісна робота з ними мають кілька переваг:

- Підвищення ефективності адміністрування ПДФО, що сприятиме покращенню збору податків та зменшенню податкової заборгованості.
- Краща відповідність платників податковим вимогам.
- Усвідомлення платниками політики уряду щодо дотримання податкового законодавства, що є передумовою для добровільної сплати податків і налагодження партнерських відносин між державою та платниками.

Однак, виділення групи платників з високими доходами може мати й недоліки. Можливе невдоволення інших платників ПДФО (із середніми та

низькими доходами) через недостатню увагу до них. Також, деякі платники з високими доходами можуть бути незадоволені надмірною увагою та контролем.

Робота з цією групою платників вимагає високої кваліфікації податкових фахівців, що включає професіоналізм, етику та моральні норми. Складність податкового законодавства потребує активної роз'яснювальної роботи, чесного діалогу та порозуміння між платником і податковим органом. Це сприятиме усвідомленню важливості добровільної сплати податків, встановленню партнерських відносин між податковими суб'єктами, формуванню позитивного іміджу податкової служби та громадської думки щодо податкової політики держави.

Для вдосконалення податкового законодавства необхідно на законодавчому рівні визначити поняття "платник податків – фізична особа з високим рівнем доходу" та закріпити критерії для віднесення платників до цієї категорії. Також слід розробити законодавчий механізм адміністрування таких платників податків і встановити повноваження експертних комісій, що обслуговуватимуть цю категорію платників.

Взаємодія та партнерство між платниками податків і податковими органами може бути досягнута через проведення окремих заходів податкового контролю як складової адміністрування податків. Важливо дослідити ефективність податкового контролю за сплатою ПДФО для створення атмосфери взаєморозуміння між податковими органами та платниками.

Фіскальна ефективність ПДФО залежить від двох ключових чинників: розміру і диференціації ставок оподаткування та величини і структури бази оподаткування, включаючи наявність податкових пільг. В Україні податок на доходи фізичних осіб функціонує на пропорційній основі, з 2016 року базова ставка становить 18%. Проте раніше діяли різні системи: пропорційна, прогресивна та мало прогресивна.

Підвищення обсягів мобілізації податку на доходи фізичних осіб до бюджету прямо пов'язане зі зростанням номінальних доходів населення. Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні підтверджує це, оскільки праця є основним джерелом доходів для українців. Трудові доходи забезпечують майже половину сукупних ресурсів домогосподарств.

Справедливість в оподаткуванні може базуватись на двох концептуальних підходах: принципі вигоди та принципі платоспроможності. Перший підхід, що базується на еквівалентності податків, має обмежене застосування і підходить більше для фінансування державних послуг, ніж для перерозподілу доходів. Принцип платоспроможності, навпаки, передбачає, що платники повинні нести податковий тягар відповідно до своїх можливостей.

Справедливість в оподаткуванні за принципом платоспроможності реалізується у двох вимірах: горизонтальному та вертикальному. Горизонтальна справедливість вимагає, щоб у осіб з однаковою платоспроможністю податкові вилучення були однаковими. Це реалізується через врахування різних життєвих обставин при визначенні податкової бази. В Україні ця концепція частково втілена через податкову соціальну пільгу та податкову знижку з ПДФО, але ці механізми потребують вдосконалення.

Податковий кодекс України передбачає низку доходів, які не включаються до бази оподаткування, та можливість застосування податкової знижки з ПДФО у разі понесення витрат на визначені цілі. Також передбачена податкова соціальна пільга для осіб з низькими доходами, яка застосовується до доходу від одного роботодавця, якщо його розмір не перевищує встановленого законодавством прожиткового мінімуму, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень.

Обмеження, пов'язані з відставанням законодавчо встановленого прожиткового мінімуму від фактичного через високу інфляцію та номінальне зростання доходів, потребують перегляду. Є два можливих шляхи вирішення цієї проблеми: встановити підвищуючий коефіцієнт на рівні 2,75 замість 1,4

або використовувати фактичний прожитковий мінімум для визначення права на застосування ПСП, доки законодавчий мінімум не стане обґрунтованим та не сповільниться інфляція.

Враховуючи тривалу невідповідність законодавчо встановленого прожиткового мінімуму його фактичному рівню, а також низький розмір звичайної ПСП, яка складає лише 50% від прожиткового мінімуму, можна стверджувати, що податкова соціальна пільга не виконує своєї соціальної функції. Вона не забезпечує належного захисту малозабезпечених від надмірного податкового навантаження та не сприяє їхньому фінансовому благополуччю і мінімальному відтворенню.

Якщо людина отримує дохід на рівні законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, половина цього доходу все одно обкладається ПДФО, що фактично позбавляє платника ресурсів для існування протягом частини місяця. Це погіршує проблему бідності, враховуючи значну кількість осіб із доходами нижче прожиткового мінімуму. Невідповідність офіційного прожиткового мінімуму реальним лише загострює ситуацію.

Тому доцільно підвищити звичайну податкову соціальну пільгу до 100% фактичного прожиткового мінімуму, який розраховується Міністерством соціальної політики України. Несправедливо, що ПСП доступна платнику лише за наявності двох і більше дітей, але не передбачена для тих, хто має одну дитину. Хоча податкова пільга може бути застосована кожним платником, якщо його дохід відповідає обмеженням, вона захищає лише частину доходу, необхідну для відтворення платника, але не захищає частину, призначену для утримання дитини.

Схожа проблема виникає у платників із двома і більше дітьми. Хоча розмір ПСП збільшується пропорційно кількості дітей, вона розповсюджується лише на них і не включає самого платника. Крім того, пільга не враховує інших можливих утриманців, за яких платник несе відповідальність.

Податкова соціальна пільга повинна охоплювати не тільки саму фізичну особу, а й кожного члена її домогосподарства, за яких вона несе відповідальність і зобов'язана забезпечувати їх соціально-економічний добробут. Вважаємо, що доцільно встановити розмір звичайної ПСП на рівні 100% прожиткового мінімуму для тієї соціально-демографічної групи, до якої належать платник податку та його утриманці.

Це означає, що реалізація фіскальної функції прибуткового оподаткування є більш ефективною порівняно з регулюючою, враховуючи існуючі проблеми з функціонуванням податкової знижки та податкової соціальної пільги, а також пропорційний підхід до оподаткування доходів фізичних осіб. Українському суспільству необхідно переосмислити роль і значення прибуткового оподаткування в державній фіскальній політиці.

Таким чином, повинна відбутися зміна підходу до податкового перерозподілу доходів фізичних осіб у напрямку більшої відповідності цілям соціальної політики, зокрема вирішенню соціально-економічних проблем, підвищенню справедливості оподаткування доходів та гармонізації інтересів між платниками податків, державою та суспільством, а також між різними категоріями платників.

ВИСНОВОК

Отже, у процесі нашого дослідження ми розглянули природу та роль податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), встановивши, що це прямий податок, який стягується з особистих доходів, таких як заробітна плата, гонорари, дивіденди та інші. ПДФО виконує кілька функцій, включаючи фіскальну, розподільну, регулюючу та стимулюючу. Цей податок важливий для забезпечення фінансових потреб країни та взаємозв'язку між оподаткуванням і соціальними благами.

Також ми розглянули еволюцію та розвиток прибуткового оподаткування у світі, виявивши, що введення такого податку пов'язане з розвитком робітничого класу, інтересів промисловості та необхідністю покриття фінансових потреб країни. При цьому, кожна країна мала свої власні шляхи впровадження прибуткового податку, що відображалось в різних моделях та системах оподаткування.

У зв'язку з цим, ми також вивчили механізм стягнення ПДФО в Україні. До 2004 року оподаткування доходів фізичних осіб регулювалося Декретом Кабінету Міністрів, з прогресивною шкалою оподаткування. Однак з часом, цей механізм був переглянутий, щоб відповідати змінам у ринкових відносинах та формах отримання доходу.

Таким чином, наші дослідження розкрили важливі аспекти прибуткового оподаткування фізичних осіб, його еволюцію та сучасні механізми застосування в Україні.

Таким чином, нормальна ставка податку у розмірі 18% застосовується до різних видів доходу, таких як заробітна плата, інші виплати за трудовими та цивільно-правовими угодами, іноземний дохід та інше. Найбільший частка зборів ПДФО припадає на Державний бюджет України (60%), потім 25% йде до обласних бюджетів, а 15% - до місцевих бюджетів.

Також було введено пільги на ПДФО для роботодавців, що резиденти України, які виплачують благодійну допомогу військовослужбовцям та

іншим особам, які беруть участь у бойових діях, або постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації в Україні.

Надходження ПДФО до Зведеного бюджету України зросли протягом останніх років, що пов'язано зі зростанням доходів населення. Наприклад, у 2023 році ці надходження становили 496343 млн. грн.

У місцевому бюджеті м. Києва також спостерігалось зростання надходжень, хоча у 2019-2020 роках був помітний спад, що зумовлено пандемією COVID-19 та зменшенням економічної активності. Проте, ПДФО залишається ключовим джерелом надходжень до бюджету міста.

Загалом, податок на доходи фізичних осіб відіграє важливу роль у формуванні ресурсів як Державного, так і місцевих бюджетів України.

Різні країни мають різні підходи до оподаткування доходів громадян. Більшість з них використовують прогресивну шкалу оподаткування, але варіюється кількість ставок і їхні розміри. Справедливість оподаткування не обов'язково залежить від наявності прогресії в податковій системі, але від реального навантаження на платників та їх можливості після сплати податку.

Більшість країн мають неоподатковуваний мінімум або аналогічні механізми, що допомагають платникам забезпечити мінімальні життєві потреби після оподаткування.

Україна має свої проблеми з адмініструванням оподаткування фізичних осіб, такі як низькі доходи, недостатній контроль за великими доходами та інші. Для вирішення цих проблем можна запровадити прогресивну шкалу оподаткування, встановити неоподатковуваний мінімум на рівні прожиткового мінімуму та враховувати соціальний статус платників податків.

Список використаних джерел

1. Основи оподаткування: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. К. Бечко, О. А. Захарчук — К.: Центр учбової літератури, 2016. — 168 с.
2. Ярошенко Ф. О. Історія податків та оподаткування в Україні : навч. посібн. / Ф. О. Ярошенко, В. Л. Павленко. — Ірпінь, 2012. — 240 с.
3. Греченко А. В. Виникнення і розвиток податку з доходів фізичних осіб до Першої світової війни / В. А. Греченко, В. В. Греченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2011 - № 2 - С. 23-30. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_2_5
4. Едвін Р.А. Податок на прибуток. Вивчення історії, теорія та практика оподаткування доходів у країні та за кордоном / Едвін Р.А. Селігман. - НьюЙорк: компанія "Макміллан", 2014. — 356 с.
5. Податки Великої Британії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Taxation_in_the_United_Kingdom#History
6. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки : Учение о государственных доходах / И. И. Янжул. — М. : Статут, 2012. — 555 с.
7. Правова історія податку на прибуток в США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_income_tax_legal_history
8. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права : в 6 т. — Т. I : Генезис налогового регулирования : в 2 ч. — Ч. 1 / Н. П. Кучерявенко — Х. : Легас, 2016. — 665 с.
9. Петухова Н. Е. История налогообложения в России IX–XX вв. : [учеб. пособие] / Н. Е. Петухова. — М. : Вузовский учебник, 2013. — 416 с.

10. Демченко Т. М. Податок з доходів фізичних осіб у системі державних доходів / Т. М. Демченко // Регіональна економіка. – 2013. – № 2. – С. 14-18.
11. Бондаренко Г. І. Оподаткування фізичних осіб / Бондаренко Г. І., Данілов О. Д., Лекарь С. І. та ін. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2011. – 247 с.
12. Чижова Т.В. Податок на доходи фізичних осіб: наукові постулати та практичні аспекти функціонування / Чижова Т.В // Науковий вісник ХДУ. – 2014. – № 3. – С. 52-58.
13. Податковий кодекс України зі змінами та доповненнями, 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua/tax//control>
14. Бюджетний кодекс України зі змінами та доповненнями, 2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=2456_17
15. Сідельникова Л.П. Оподаткування суб'єктів підприємництва: навчальний посібник / Л.П. Сідельникова, Т.В. Чижова, Я.В. Якуша. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2012. – 424 с.
16. Податки: довідник-словник : навч. посібник / Карпінський Б.А., Залуцька Н.С. Карпінська О.Б. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 464 с.
17. Экономический словарь. Толково-терминологический. – К. : КНТ, 2017. – 624 с.
18. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. – К. : КНТ, 2014. – 360 с.
19. Словник бухгалтера та аудитора / за заг. ред. Я. Кавторєва. – Х. : Фактор, 2016. – 352 с.
20. Економічна енциклопедія. Том 1 / за заг. ред. С.В. Мочерного. – К. : Видавничий центр «Академія», 2011. – 864 с.

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за заг. ред. В.Т. Бусела. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2013. – 1736 с.
22. Большой бухгалтерский словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2015. – 574 с.
23. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. Р.М. Энтова. – М., Издательская группа «Прогресс», 2009. – 488 с.
24. Політична економія : навч. посіб. / Г.А. Оганян, В.О. Паламарчук, А.П. Румянцев та ін.; за заг. ред. Г.А. Оганяна. – К. : МАУП, 2013. – 520 с.
25. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч.-метод. посібник / за заг. ред. проф. Качана Є.П. – Тернопіль: ТДЕУ, 2016. – 373 с.
26. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / за ред. С.М. 27.Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua>
- 28.Офіційний сайт Державного казначейства України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/>
- 29.Паєнтко Т.В. Прибуткове оподаткування та напрями його оптимізації в Україні : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Т.В. Паєнтко ; Нац. акад. держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2006. — 19 с. — укр. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124036705>
- 30.Податкова система: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц./ [В.К.Хлівний, О.М.Тимченко, Ю.В.Сибірянська, А.В.Пислиця та ін.]; кер. авт..кол. В.К.Хлівний. К.:КНЕУ, 2014. 372 с.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32613422.pdf>
31. Податкова система: Навчальний посібник / [Волохова І. С., Дубовик О. Ю., Слатвінська М. О. та ін.]; за заг. ред. І. С. Волохової, О. Ю. Дубовик. – Харків: Видавництво «Діса плюс», 2019. – 402 с.

32. Сидоренко В. А., Щелганова А. С. Податок на доходи фізичних осіб: проблеми і перспективи. *«Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством»*: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина 1 (м. Полтава, 23 квітня 2019 року). Полтава, 2019. 416 с. С. 207-212.

33. Скубченко Д. Податковий менеджмент, як інструмент оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. ББК 65.291. 21 Р64. 2019. С. 38-44.

34. Славкова А.А., Степура М.М. Оптимізація податкового навантаження та пільгове оподаткування в контексті зміцнення фіскального значення податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси, облік і аудит*: зб. наук. пр. К.: КНЕУ, 2012. Вип. 20. С. 156-174.

35. Славкова А.А., Котіна Г.М. Стабілізуючі та дестабілізуючі фактори зміцнення фіскальної ролі особистого прибуткового податку в Україні. *Формування ринкової економіки*. Вип. 27. К.: КНЕУ, 2012. С. 392-415.

36. Славкова А.А. Особистий прибутковий податок: світовий досвід адміністрування. *Фінанси, облік і аудит*: зб. наук. пр. К.: КНЕУ, 2013. Вип. 1 (21). С. 219-228.

37. Слепцова Н. В., Кочура Л. В. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та реалії адміністрування ПДФО в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 82-85.

38. Тимченко О. М., Сибірянська Ю.В. Уніфікована звітність з податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску: застосування досвіду країн ЄС в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. № 14. С. 961–968.

39. Теорія фінансів. Під загальною редакцією проф. Федосова В.М., Юрія С.І. URL: <http://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp->

<content/uploads/2019/12/Teoriyafinansiv-YUhimenko-P.-I..pdf> (Дата звернення: 05.05.2023).

40. Теплова Л.І. Ставки ПДФО в Австрії. *The 9 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”*(April 28-30, 2022) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. № 724. С. 676-682.

41. Тидір Н. І. Вплив оподаткування на споживання та добробут населення. *Сучасні шляхи стабілізації фінансово-економічного стану країни*. 2020. № 12. С. 33-38.

42. Тулай О.І., Ямелинець А.І. Податок на доходи фізичних осіб: роль та значення в умовах бюджетної децентралізації. *Бизнес Інформ*. 2019. № 1 (492). С. 343-348.

43. Фінанси: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни (для студентів спеціальності «Фінанси і кредит»). 2-ге видання (зі змінами та доповненнями) – О.Р. Романенко, Л.П. Даниленко, Л.П. Гладченко, А.А. Славкова. К.: КНЕУ, 2013. 134 с.

44. Худюк І. Оцінка податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника (Assessing the Personal Income Tax as a Fiscal Indicator). *Бізнес Інформ*. 2021. № 2. С. 279-285.

45. Чернега В., Мовчан Д. Аналіз оподаткування доходів фізичних осіб в Україні на сучасному етапі. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 13 (13). С. 48-56.

46. Шаповалова А., Закревська О. Звітність за ПДФО та ЄСВ: сучасний підхід. *Grail of Science*. 2023. № 25. С. 50-53.